کارگاه‌های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

آموزش نرم‌افزار Word برای پژوهشگران

روش تحقیق کمی

آموزش مهارت‌های کاربردی در تدوین و چاپ مقالات ISI

Archive of SID

۱۳

جایگاه بانک‌های قرض‌الحسنه در نظام پولی ایران، بسترهای قانونی و تحلیل عملکرد مالی

سیدعلی روحانی*
رضا علیزاده قره‌باغ**

* دانشجوی دکتری اقتصاد دانشگاه تهران و پژوهشگر مرکز پژوهش‌های مجلس
**کارشناس ارشد اقتصاد دانشگاه شهید چمران و کارشناس مرکز پژوهش‌های مجلس

www.SID.ir

Archive of SID

چکیده

یکی از نوآوری‌های مهم در حوزه بانکداری اسلامی در ایران، تأسیس بانک‌های قرض‌الحسنه است که از سال ۱۳۸۶ با تأسیس بانک قرض‌الحسنه مهر (با مالکیت دولتی) آغاز و با تأسیس بانک قرض‌الحسنه رسالت (با مالکیت خصوصی) در سال ۱۳۹۱ تداوم یافت. با توجه به گذشت چندین سال از فعالیت این بانک‌ها و توسعه فعالیت آن‌ها در نظام پولی کشور، بررسی عملکرد آن‌ها ضروری به نظر می‌رسد و می‌تواند به اصلاح بسترهای حقوقی فعالیت این بانک‌ها کمک شایانی کند. بر این اساس در این مقاله، در ابتدا ابعاد قانونی بانک‌های قرض‌الحسنه و مقایسه ضوابط حقوقی و مقررات حاکم بر این بانک‌ها با سایر نهادهای فعال در بازار پول مورد بررسی قرار می‌گیرد و سپس ضمن مرور مختصری بر فرآیند تأسیس دو بانک قرض‌الحسنه کنونی، عملکرد آن‌ها از نظر مهم‌ترین شاخص‌ها و نسبت‌های مالی با تعدادی از بانک‌های تجاری و تخصصی دولتی و خصوصی مقایسه می‌شود. این مقایسه نشان می‌دهد بانک‌های قرض‌الحسنه به رغم تنگناهای قانونی موجود مناسب‌ترین عملکرد را در مورد واسطه‌گری وجوه در نظام بانکی داشته و حداقل انحراف را در شاخص‌هایی مانند مطالبات غیرجاری و نسبت وام به سپرده‌ها داشته‌اند. بر این اساس حمایت قانونی از توسعه فعالیت این بانک‌ها به‌منظور ساماندهی و افزایش کارایی بازار پول در کشور ضروری است.

واژگان کلیدی: بانکداری اسلامی، قرض‌الحسنه، نسبت‌های مالی بانک‌ها، ارزیابی عملکرد، قوانین بانکی

www.SID.ir

Archive of SID

مقدمه

بانک‌های قرض‌الحسنه یکی از انواع بانک‌های موجود در نظام پولی کشور هستند که همانند سایر بانک‌ها براساس قانون پولی و بانکی کشور، قانون عملیات بانکی بدون ربا و بخشنامه‌های صادر شده از سوی بانک مرکزی فعالیت می‌کنند. این بانک‌ها به‌موجب «دستورالعمل ناظر بر تأسیس و فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه و نظارت بر آن‌ها»، تأسیس شده‌اند و همانند سایر بانک‌ها مجاز به افتتاح حساب‌های قرض‌الحسنه جاری و پس‌انداز می‌باشند. لیکن بانک‌های قرض‌الحسنه انحصاراً در قالب عقد قرض‌الحسنه به‌صورت حساب پس‌انداز و حساب‌جاری فعالیت می‌کنند و برخلاف سایر بانک‌ها افتتاح حساب از نوع سپرده‌های سرمایه‌گذاری در بانک‌های قرض‌الحسنه و اعطای سود به سپرده‌های مذکور ممنوع است.

بانک‌های قرض‌الحسنه با توجه به نقش فعالی که در بازار پولی کشور دارند، بر فرآیند خلق پول تأثیر می‌گذارند. از آنجا که بانک‌های قرض‌الحسنه به جذب سپرده‌های قرض‌الحسنه اقدام می‌کنند و از سوی دیگر آن‌ها را در قالب وام قرض‌الحسنه در اختیار متقاضیان قرار می‌دهند، منشأ اثر روی نقدینگی و ضریب تکاثری نقدینگی خواهند بود.[۱]

در ماده (۱۵) آیین‌نامه اجرایی فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) قرض‌الحسنه بدین شکل تعریف شده است: «قرض‌الحسنه عقدی است که به‌موجب آن یکی از طرفین (قرض‌دهنده) مقدار معینی از مال خود را به طرف دیگر (قرض‌گیرنده) تملیک می‌کند که قرض‌گیرنده مثل و یا در صورت عدم امکان، قیمت آن را به قرض‌دهنده رد می‌نماید». در این جهت بانک‌های قرض‌الحسنه در ایران با هدف حرکت به‌سوی عملیات بانکی اسلامی، تأمین نقدینگی و رفع نیازهای ضروری اشخاص حقیقی و حمایت از نیازمندان و پرداخت وام به اشخاص حقوقی که در امور خیریه فعالیت دارند، ایجاد شده‌اند.[۲]

در این گزارش ، نخست به مبانی شرعی، قانونی و ابعاد نهادی قرض‌الحسنه در ایران

---

[۱] تفاوت‌ها و شباهت‌های میان بانک‌های قرض‌الحسنه و سایر نهادهای نظام پولی در ایران، در بخش پنجم به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است.

[۱] مجید حبیبیان نقیبی: ***قرض‌الحسنه و راهبردهای توسعه اقتصادی***، فصلنامه‌نامه مفید، شماره ۳۱، ۱۳۹۲.

www.SID.ir

Archive of SID

پرداخته شده است و مقررات حاکم بر بانک‌های قرض‌الحسنه در سه بخش ضوابط تأسیس، شیوه فعالیت و شیوه نظارت، بررسی می‌شود. در فصل‌های چهارم و پنجم، ارتباط بین سازمان اقتصاد اسلامی، صندوق‌های قرض‌الحسنه و بانک‌های قرض‌الحسنه بررسی شده و مقایسه جامعی میان بانک‌های قرض‌الحسنه و سایر نهادهای مشابه صورت پذیرفته است. در بخش بعد، روند شکل‌گیری بانک‌های قرض‌الحسنه، انواع خدمات، سپرده‌ها و وام این بانک‌ها معرفی شده است و در دو بخش پایانی، عملکرد بانک‌های قرض‌الحسنه با سایر بانک‌ها با توجه به صورت‌های مالی آن‌ها، مقایسه می‌شود.

۱- بررسی وضعیت قرض‌الحسنه در ایران پیش از تأسیس بانک‌های قرض‌الحسنه

در این بخش مبانی شرعی و قانونی قرض‌الحسنه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۱- جایگاه قرض‌الحسنه در قوانین و مقررات پولی و بانکی

«قانون بانکی و پولی» در سال ۱۳۳۹، به‌تصویب مجلس شورای ملی رسید. این مصوبه در حقیقت مبنای تأسیس بانک مرکزی ایران است. در این قانون از شورای پول و اعتبار به‌عنوان یکی از ارکان بانک مرکزی نام برده شده و وظیفه آن، سیاستگذاری و نظارت بر بانک‌ها تعیین شده است. این قانون در سال ۱۳۵۱ مورد بازبینی قرار گرفت و «قانون پولی و بانکی کشور» به‌تصویب رسید. براساس قانون مذکور، نظارت بانکی از شورای پول و اعتبار به بانک مرکزی محول شد، لیکن تعیین چارچوب نظارت بانکی همچنان بر عهده شورای پول و اعتبار باقی ماند.

پس از انقلاب اسلامی، بازبینی قوانین و ساختار نظام بانکی کشور ضروری می‌نمود، از این رو در شهریور سال ۱۳۶۲، قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) به‌تصویب رسید. در این قانون به ضرورت وجود معاملات واقعی به‌عنوان مبنای ارائه اعتبارات بانکی توجه شد و انواع عقودی که بانک‌ها مجازاند تا بر مبنای آن به عملیات بانکی بپردازند تعیین شد. همچنین به‌موجب قانون مذکور، عملیات واسطه‌گری مالی بانک‌ها در قالب سپرده‌گیری و وام‌دهی قرض‌الحسنه مجاز اعلام شد.

تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا نقطه عطف قرض‌الحسنه در ایران بود. به‌موجب

www.SID.ir

Archive of SID

ماده (۱) این قانون، یکی از اهداف نظام بانکی «گسترش قرض‌الحسنه از طریق جذب وجوه آزاد، اندوخته‌ها، پس‌اندازها، سپرده‌ها و تجهیز این منابع با هدف تأمین شرایط و امکانات کار و سرمایه‌گذاری به‌منظور اجرای بندهای «۲» و «۹» اصل چهل و سوم قانون اساسی» است. همچنین براساس بند «۸» ماده (۲) قانون فوق، یکی از وظایف نظام بانکی «افتتاح انواع حساب‌های قرض‌الحسنه (جاری و پس‌انداز) و سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار و صدور اسناد مربوط به آن‌ها بر طبق قوانین و مقررات» است. ماده (۳) این قانون، سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری و پس‌انداز را به‌عنوان منابع بانک‌ها معرفی کرده است.[۱]

در این جهت و براساس ماده (۱۴) قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانک‌ها موظف‌اند بخشی از منابع خود را در جهت تحقق اهداف بندهای «۲» و «۹» اصل چهل و سوم قانون اساسی از طریق قرض‌الحسنه به متقاضیان اختصاص دهند. همچنین ماده (۴) این قانون، بانک‌ها را مکلف به بازپرداخت اصل سپرده‌های قرض‌الحسنه (پس‌انداز و جاری) کرده است.

درباره موضوع قرض‌الحسنه در نظام بانکی، علاوه‌بر مواد مرتبط در قانون عملیات بانکی بدون ربا، در دستورالعمل اجرایی قرض‌الحسنه اعطایی بانک‌ها، برای پرداخت وام قرض‌الحسنه، سقفی معادل ۱۰ درصد کل تسهیلات اعطایی در نظر گرفته شده است[۲]. اعطای جوایز به صاحبان حساب‌های سپرده قرض‌الحسنه نیز، موضوعی است که در ماده (۶) قانون عملیات بانکی بدون ربا، به آن اشاره شده است. بر این اساس بانک‌ها مجاز هستند به منظور جذب و تجهیز سپرده‌ها، جوائز غیرثابت نقدی یا جنسی برای سپرده‌های

---

[۱] بند «۲» اصل چهل و سوم قانون اساسی کشور: تأمین شرایط و امکانات کار برای همه به‌منظور رسیدن به اشتغال کامل و قرار دادن وسایل کار در اختیار همه کسانی که قادر به کارند ولی وسایل کار ندارند، در شکل تعاونی، از راه وام بدون بهره یا هر راه مشروع دیگر که نه به تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص منتهی شود و نه دولت را به‌صورت یک کارفرمای بزرگ مطلق درآورد. این اقدام باید با رعایت ضرورت‌های حاکم بر برنامه‌ریزی عمومی اقتصاد کشور در هر یک از مراحل رشد صورت گیرد. بند «۹» اصل چهل‌وسوم قانون اساسی کشور: تأکید بر افزایش تولیدات کشاورزی، دامی و صنعتی که نیازهای عمومی را به مرحله خود کفایی برساند و از وابستگی برهاند.

[۲] ماده (۵) دستورالعمل مصوب سال ۱۳۶۳

www.SID.ir

Archive of SID

قرض‌الحسنه اختصاص دهند.

به‌دلیل ناکارایی قواعد فوق، هم نسبت وام قرض‌الحسنه به سپرده و هم ضوابط اعطای جوایز به سپرده‌های قرض‌الحسنه در سال‌های اخیر اصلاح شده است. در بسته سیاستی- نظارتی سال ۱۳۸۷ و سال‌های بعد از آن، تأکید شده است که کل سپرده‌های قرض‌الحسنه باید به مصرف وام قرض‌الحسنه برسد. بدین منظور، در بسته سیاستی- نظارتی سال ۱۳۹۰ بانک مرکزی، مؤسسات اعتباری که به جذب و تخصیص قرض‌الحسنه می‌پردازند، مکلف به ایجاد صندوقی برای تفکیک حساب‌های قرض‌الحسنه خود از سایر حساب‌ها شدند.[۱]

جهت نظارت بر فعالیت‌های قرض‌الحسنه در بانک‌های قرض‌الحسنه و صندوق‌های قرض‌الحسنه نیز، دو دستورالعمل به‌صورت مجزا تصویب شد: نخست «مقررات مربوط به صدور مجوز و نحوه فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنه»[۲] مصوب شورای پول و اعتبار در تاریخ ۱۳۸۳/۴/۲۷ که به‌موجب «دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر صندوق های قرض الحسنه» مصوب همین شورا در تاریخ ۱۳۸۸/۵/۲۰ اصلاح شد. دوم «دستورالعمل تأسیس و فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه و نظارت بر آن‌ها»[۳] مصوب هیئت وزیران در تاریخ ۱۳۸۶/۱۲/۲۶. هر دو دستورالعمل در ادامه مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

۲-۱- جایگاه قرض‌الحسنه در قوانین برنامه توسعه

در این بخش به موارد مربوط به قرض‌الحسنه در قانون اساسی و برنامه‌های دوم، سوم، چهارم و پنجم توسعه به تفکیک پرداخته می‌شود. شایان ذکر است در برنامه اول توسعه اشاره‌ای به جایگاه قرض‌الحسنه نشده است.

اول- قانون برنامه دوم توسعه (۱۳۷۸-۱۳۷۴)

براساس بند «ج» تبصره «۱۰» قانون برنامه دوم توسعه، دولت مکلف شد تمام منابع سپرده‌گذاری مردم تحت عنوان حساب قرض‌الحسنه را پس از کسر ذخایر قانونی در اختیار

---

[۱] ماده (۱۲) تبصره «۱».

[۲] مصوب جلسه شماره ۱۰۲۵ شورای پول و اعتبار.

[۳] جلسه شماره ۳۹۳۹۸/۲۱۱۸۵۳ هیئت وزیران.

www.SID.ir

Archive of SID

متقاضیان قرض‌الحسنه قرار دهد.

شورای پول و اعتبار نیز مکلف شد نسبت ذخایر قانونی برای سپرده‌های پس‌انداز قرض الحسنه را به‌میزانی تعیین کند که مجموع نسبت‌های ذخایر قانونی و احتیاطی بانک‌ها از محل این نوع سپرده‌ها از ۲۵ درصد حجم این نوع سپرده‌ها تجاوز نکند.

هزینه عملیاتی دریافت سپرده و اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه و جایزه‌های پرداختی حداکثر تا ۴ درصد، توسط دریافت‌کننده تسهیلات قرض‌الحسنه پرداخت می‌شد.»

دوم- قانون برنامه سوم توسعه (۱۳۸۳-۱۳۷۹)

براساس ماده (۵۶) قانون برنامه سوم توسعه، در اجرای بند (۲) اصل چهل و سوم (۴۳) قانون اساسی و در جهت تحقق سیاست‌های اشتغال این قانون، نظام بانکی کشور موظف بود در طول سال‌های برنامه سوم به‌نحوی برنامه‌ریزی و اقدام کند که همواره پس از کسر ذخایر قانونی و احتیاطی سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز که حداکثر از ۲۰ درصد آن تجاوز نمی کرد، حداقل ۷۰ درصد بقیه را به‌صورت تسهیلات در اختیار اشخاص حقیقی و حقوقی غیردولتی به‌منظور ایجاد فرصت‌های جدید شغلی قرار دهد. این تسهیلات به‌صورت وام بدون بهره بوده و کارمزد آن توسط شورای پول و اعتبار معین می‌شد.»

سوم- قانون برنامه چهارم توسعه ۱۳۸۸- ۱۳۸۴

برخلاف قوانین برنامه دوم و سوم توسعه، در برنامه چهارم توسعه تکلیف خاصی برای نظام بانکی درخصوص اعطای وام بدون بهره (قرض‌الحسنه) تعیین نشد. البته نیازی به تکلیف نیز وجود نداشت و آوردن تکلیف در برنامه‌های دوم و سوم توسعه نیز جهت تأکید و تصریح بود، زیرا پرداخت قرض‌الحسنه براساس قانون اساسی و قانون عملیات بانکی بدون ربا ضروری و الزامی است.

چهارم- قانون برنامه پنجم توسعه ۱۳۹۳-۱۳۸۹

براساس ماده (۸۶) قانون برنامه پنجم توسعه، به‌منظور گسترش و نهادینه کردن سنت پسندیده قرض‌الحسنه:

الف- شبکه بانکی کشور موظف بود حداکثر تا پایان سال اول برنامه نسبت به تفکیک حساب‌ها و ایجاد ساز و کارهای مجزای اداری به‌نحوی اقدام کند که منابع تجهیز شده از حساب‌های پس‌انداز قرض‌الحسنه پس از کسر ذخیره قانونی و احتیاطی، تنها برای

www.SID.ir

Archive of SID

اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه صرف شود. مسئولیت حسن اجرای این بند با بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران است.

ب- دولت مجاز است با تشویق و حمایت مالی و حقوقی از صندوق‌های قرض‌الحسنه مردمی تحت نظارت بانک مرکزی، ساز و کار لازم را برای توسعه آن‌ها فراهم کند.

مهم‌ترین علت وضع این قانون، چنانکه در بخش ششم نیز به تفصیل ارائه خواهد شد، عدم تخصیص کامل منابع قرض‌الحسنه بانک‌ها به وام قرض‌الحسنه بوده است. در واقع به‌نظر می‌رسد بانک‌ها از منابع قرض‌الحسنه که با هزینه نزدیک به صفر در اختیارشان قرار می‌گرفت، در فعالیت‌های سودآور مانند تسهیلات مشارکتی یا مبادله‌ای استفاده می‌کردند.

۳-۱- خلاصه روند وضعیت شاخص‌های قرض‌الحسنه در نظام بانکی کشور

عملکرد نظام بانکی کشور در تجهیز و تخصیص منابع قرض‌الحسنه در سال‌های پس از تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا، نشان می‌دهد نظام بانکی روند نامناسب و رو به افولی در این خصوص داشته است. در جدول شماره ۱ منابع و وام قرض‌الحسنه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری در دوره ۱۳۹۲- ۱۳۶۳ ارائه شده است. همچنین نسبت منابع قرض‌الحسنه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به کل منابع و نیز نسبت وام قرض‌الحسنه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به منابع قرض‌الحسنه، در نمودارهای شماره ۱ و ۲ نشان داده شده است.

جدول شماره ۱: منابع و وام پرداختی قرض‌الحسنه توسط بانک‌ها و مؤسسات اعتباری در دوره۱۳۹۲-۱۳۶۳

www.SID.ir

Archive of SID

(ارقام به میلیارد ریال)

سال	منابع		وام		نسبت‌ها (درصد)		
	کل منابع	منابع قرض‌الحسنه	مجموع وام	وام قرض‌الحسنه	نسبت منابع قرض‌الحسنه به کل منابع	نسبت وام قرض‌الحسنه به منابع قرض‌الحسنه*	نسبت وام قرض‌الحسنه به کل وام
۱۳۶۳	۵۹۱۸	۴۰۰۶	۷۲۹	۷۸	۶۸	۲	۱۱
۱۳۶۴	۶۸۲۶	۳۶۵۱	۱۸۵۱	۱۹۹	۵۳	۵	۱۱
۱۳۶۵	۸۰۸۰	۴۱۰۹	۲۷۷۴	۳۲۱	۵۱	۸	۱۲
۱۳۶۶	۳۶۸۶	۴۸۴۰	۳۸۸۶	۴۱۲	۵۰	۹	۱۱
۱۳۶۷	۱۲۲۴۲	۵۵۰۶	۵۲۰۶	۵۰۸	۴۵	۹	۱۰
۱۳۶۸	۱۵۱۰۹	۶۶۲۳	۷۵۷۴	۵۶۵	۴۴	۹	۷
۱۳۶۹	۱۸۸۵۰	۸۴۶۸	۱۱۱۵۹	۶۴۰	۴۵	۸	۶
۱۳۷۰	۲۴۰۴۹	۱۰۹۳۰	۱۶۳۱۱	۶۸۲	۴۵	۶	۴
۱۳۷۱	۳۰۵۰۷	۱۳۴۵۰	۲۱۴۰۷	۷۷۶	۴۴	۶	۴
۱۳۷۲	۴۱۳۰۳	۱۸۲۶۴	۲۷۷۵۸	۱۲۸۹	۴۴	۷	۵
۱۳۷۳	۵۳۱۴۳	۲۵۲۲۶	۳۵۵۹۹	۱۵۶۲	۴۷	۶	۴
۱۳۷۴	۷۴۳۹۹	۳۴۹۱۱	۴۳۶۵۲	۲۰۴۸	۴۷	۶	۵
۱۳۷۵	۱۰۳۳۳۷	۴۹۰۹۵	۵۸۰۱۳	۲۶۰۳	۴۸	۵	۴
۱۳۷۶	۱۱۸۹۰۶	۵۶۶۱۷	۷۱۰۷۰	۳۲۷۱	۴۸	۶	۵
۱۳۷۷	۱۴۱۶۲۸	۶۸۴۳۱	۹۲۷۸۷	۵۴۳۰	۴۸	۸	۶
۱۳۷۸	۱۷۰۵۷۰	۸۰۹۲۸	۱۳۴۰۴۸	۶۱۰۰	۴۷	۸	۵
۱۳۷۹	۲۲۳۹۵۲	۱۱۱۲۷۷	۱۷۶۹۰۷	۷۵۰۸	۵۰	۷	۴
۱۳۸۰	۲۹۱۷۶۹	۱۴۳۶۱۶	۲۳۷۴۵۰	۱۰۶۴۴	۴۹	۷	۴
۱۳۸۱	۳۸۲۷۴۴	۱۸۵۹۸۱	۳۲۰۷۹۶	۳۲۰۰۲	۴۹	۱۲	۷
۱۳۸۲	۴۸۷۸۶۴	۲۲۴۳۳۰	۴۴۲۳۹۸	۲۵۷۹۵	۴۶	۱۱	۶
۱۳۸۳	۶۴۱۰۹۵	۲۷۷۸۴۹	۶۰۸۴۰۸	۲۸۸۰۳	۴۳	۱۰	۵
۱۳۸۴	۸۷۰۳۴۴	۳۶۰۴۷۴	۸۳۲۸۳۲	۳۶۵۸۱	۴۱	۱۰	۴
۱۳۸۵	۱۲۲۲۷۴	۴۸۶۶۱۶	۱۱۷۹۷۲	۴۰۰۸۳	۴۰	۸	۳
۱۳۸۶	۱۵۶۰۳۸۴	۶۰۸۱۰۳	۱۶۱۵۷۲۵	۵۰۱۹۵	۳۹	۸	۳
۱۳۸۷	۱۷۴۳۶۰۲	۵۲۱۶۶۵	۱۸۱۳۲۵۰	۶۳۶۹۰	۳۰	۱۲	۴
۱۳۸۸	۲۱۶۳۵۷۵	۱۸۰۱۱۴	۲۱۰۳۹۱۶	۹۲۸۱۳	۸	۵۲	۴
۱۳۸۹	۲۷۲۳۷۱۹	۲۳۹۰۷۵	۲۹۰۳۴۸۲	۱۱۹۵۷۵	۹	۵۰	۴
۱۳۹۰	۳۲۷۹۳۴۳	۲۵۵۷۵۶	۳۴۵۶۶۳۳	۱۷۸۴۸۳	۸	۷۰	۵
۱۳۹۱	۴۲۷۶۷۷۲	۳۱۰۲۷۷	۴۰۶۷۵۹۱	۲۱۶۱۳۰	۷	۷۰	۵
۱۳۹۲	۵۶۱۲۵۵۵	۳۲۸۵۹۴	۴۹۹۶۷۰۷	۲۶۰۷۲۵	۶	۷۹	۵
۱۳۹۳-۹۶	۶۲۴۴۹۴۱	۳۳۰۸۷۱	۵۳۵۰۳۱۵	۲۶۵۶۷۷	۵	۸۰	۵

مأخذ: سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، بخش پولی و بانکی.

شایان ذکر است که نسبت‌های ارائه شده، پیش از کسر ذخیره قانونی سپرده‌های

www.SID.ir

Archive of SID

قرض‌الحسنه است و یکی از علل تفاوت این نسبت‌ها، با نسبت‌های اعلامی از سوی بانک مرکزی، همین نکته است. براساس آنچه بانک مرکزی اعلام کرده است، هم اکنون بیش از ۹۰ درصد از منابع قرض‌الحسنه به ارائه وام قرض‌الحسنه اختصاص یافته است.

نمودار شماره ۱: نسبت وام قرض‌الحسنه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به منابع قرض‌الحسنه

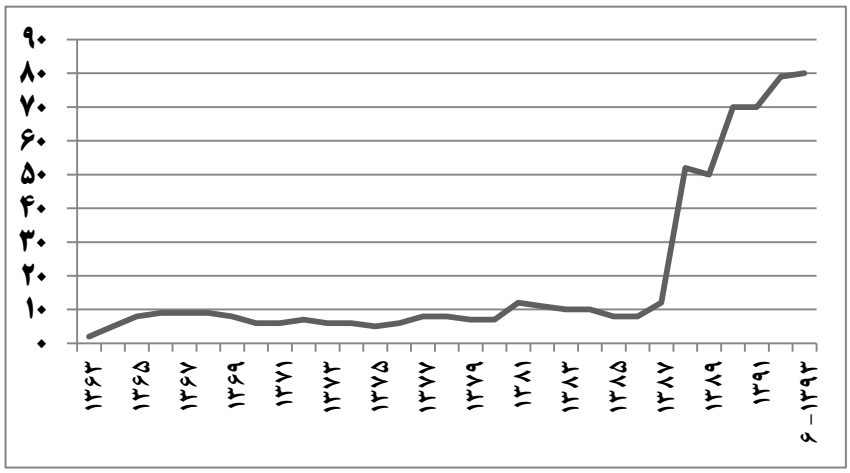

نسبت وام قرض‌الحسنه به کل منابع قرض‌الحسنه در نظام بانکی از سال ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۲، روند فزاینده چشمگیری داشته است (از ۸ درصد به ۷۹ درصد). ریشه این افزایش، را باید در بسته‌های سیاستی- نظارتی سال ۱۳۸۷ و بعد آن، مصوبه شماره «۲۱۱۴۲۲/ ت ۳۹۳۹۴هـ» مورخ ۱۳۸۶/۱۲/۲۶ هیئت وزیران و ماده (۸۶) قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه دانست که بانک‌ها را موظف به مصرف کل سپرده‌های قرض‌الحسنه در وام قرض‌الحسنه کرده است.

نمودار شماره ۲: نسبت منابع قرض‌الحسنه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به کل منابع

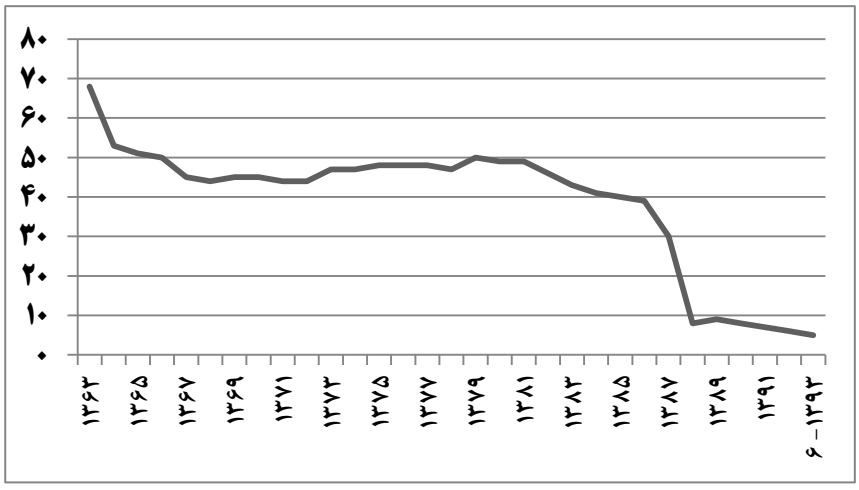

www.SID.ir

Archive of SID

این نکته درخور توجه است که در همین بازه زمانی (۱۳۸۶ تا ۱۳۹۲)، نسبت منابع قرض‌الحسنه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به کل منابع آن‌ها، از حدود ۴۰ درصد به ۶ درصد کاهش یافته است که سقوط شدیدی را نشان می‌دهد. ریشه این امر را باید در انگیزه بانک‌ها برای جذب انواع سپرده‌ها جست‌وجو کرد. در واقع، هر چند در طول سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۲، نسبت وام قرض‌الحسنه به منابع قرض‌الحسنه افزایش یافته، ولی بخش درخور توجهی از افزایش این نسبت، به‌دلیل کاهش متغیر مخرج (یعنی منابع قرض‌الحسنه) بوده است، نه افزایش متغیر صورت گرفته (یعنی وام قرض‌الحسنه).

می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که در زمان‌هایی که بانک‌ها بخش اندکی از کل منابع قرض‌الحسنه خود را صرف اعطای وام می‌کرده‌اند، انگیزه بالایی برای جذب منابع ارزان قرض‌الحسنه داشته‌اند و این منابع را به امور سودآوری مانند اعطای وام مبادله‌ای و مشارکتی تخصیص می‌داده‌اند. لیکن در دوره‌ای که به‌دلیل وجود برخی الزامات قانونی، مجبور به تخصیص بخش اعظم منابع قرض‌الحسنه به وام قرض‌الحسنه بوده‌اند، انگیزه کمی برای جذب سپرده‌های قرض‌الحسنه داشته‌اند و از این رو نسبت منابع قرض‌الحسنه بانک‌ها به کل منابع آن‌ها کاهش چشمگیری داشته است.

۲- بررسی «دستورالعمل تأسیس و فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه و نظارت بر آن‌ها»

در این بخش دستورالعمل تأسیس و فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه و نحوه نظارت بر آن‌ها مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد.

۲-۱- ضوابط تأسیس

در دستورالعمل ناظر بر تأسیس، فعالیت و نظارت بانک‌های قرض‌الحسنه سه نوع مجوز، تأسیس، ثبت و فعالیت برای بانک در نظرگرفته شده است. در این دستورالعمل منظور از مجوز تأسیس، موافقت کتبی بانک مرکزی با تأسیس بانک‌های قرض‌الحسنه به منظور انجام امور مقدماتی تکمیل سرمایه مؤسسان و پذیره‌نویسی سهام است. مجوز ثبت به‌معنای موافقت کتبی بانک مرکزی با ثبت بانک‌های قرض‌الحسنه در اداره ثبت شرکت‌ها بوده و سرانجام مجوز

www.SID.ir

Archive of SID

فعالیت به‌معنای اخذ موافقت کتبی از بانک مرکزی برای شروع فعالیت بانک بوده است.[۱]

تشکیل بانک به‌صورت شرکت سهامی عام خواهد بود و جهت رعایت عدالت در ارائه وام بانکی، نمی‌بایست هیچ‌گونه تبعیض در ارائه وام به نفع سهام‌داران یا افرادی خاص صورت پذیرد. همچنین شرکت‌های دولتی نمی‌توانند در بانک‌های قرض‌الحسنه سهام‌دار باشند، لیکن بانک‌های دولتی می‌توانند تنها یک‌بار از محل منابع خود مبادرت به مشارکت در سرمایه بانک قرض‌الحسنه مهر ایران کنند. علاوه بر این نهادهای عمومی غیردولتی نمی‌توانند سهام‌دار عمده بانک قرض‌الحسنه باشند. زیرا براساس این دستورالعمل مجموع سهام تمامی نهادهای عمومی غیردولتی، شرکت‌ها و مؤسسات وابسته به آن‌ها، نمی‌تواند حداکثر از بیست درصد سرمایه مندرج در اساسنامه بانک تجاوز کند. در صورتی که اشخاص حقوقی، متقاضی مشارکت در تأسیس بانک با سهم حداقل ده درصد باشند، مکلف به ارائه یک نسخه از اساسنامه و صورت‌های مالی حسابرسی شده خود در سه سال اخیر به بانک مرکزی هستند. حائز اهمیت است، حداقل سرمایه لازم برای تأسیس بانک قرض‌الحسنه مبلغ پانصد میلیارد ریال تعیین شده است.[۲]

۲-۲- شیوه فعالیت

براساس دستورالعمل ناظر بر تأسیس، فعالیت و نظارت بانک‌های قرض‌الحسنه، عملیات بانک قرض‌الحسنه در قالب عقد قرض‌الحسنه (پس‌انداز و جاری) و در محدوده فعالیت‌های زیر تعریف شده است:[۳]

- افتتاح حساب قرض‌الحسنه ویژه طبق شرایط و ضوابط حساب قرض‌الحسنه ویژه مصوب شورای پول و اعتبار.
- افتتاح حساب قرض‌الحسنه سکه طلا: در این حساب وام و بازپرداخت آن به‌صورت سکه طلا خواهد بود و تودیع سپرده قانونی نزد بانک مرکزی درخصوص این

---

[۱]. ***همان***، ماده (۱).

[۲] ***همان***، مواد (۳)، (۴)، (۶)، (۷)، (۸)، (۱۱).

[۳] ***همان***، ماده (۲۵).

www.SID.ir

Archive of SID

سپرده‌ها الزامی نیست.

- افتتاح حساب قرض‌الحسنه ارزی با مجوز بانک مرکزی: ارائه وام قرض‌الحسنه ارزی و بازپرداخت آن تنها به‌صورت ارزی امکان‌پذیر است.

به‌جز موارد ذکر شده، افتتاح هر نوع حساب سپرده دیگر توسط بانک قرض‌الحسنه ممنوع بوده و بانک فقط در قالب حساب‌های قرض‌الحسنه فعالیت خواهد کرد و به سپرده‌های بانک هیچ گونه سودی تعلق نمی‌گیرد. وام‌های بانک قرض‌الحسنه در جهت رفع نیازهای ضروری مانند ایجاد اشتغال، هزینه های ازدواج، تهیه جهیزیه، درمان بیماری، تعمیرات مسکن، کمک هزینه تحصیلی و کمک برای ایجاد مسکن روستایی اعطا خواهد شد.[۱]

بانک قرض‌الحسنه از اعطای وام به اعضای هیئت مدیره، مدیرعامل، قائم مقام مدیرعامل و معاونان آنان، بازرسان و نزدیکان درجه اول آن‌ها و همچنین سهامداران عمده با مالکیت بیش از یک درصد منع شده است. علاوه‌بر این، بانک حق تدوین هیچ گونه برنامه جدول زمان‌بندی شده برای پرداخت وام به مشتریان را ندارد.[۲]

شایان ذکر است، بانک می‌تواند پس از کسر سپرده قانونی، حداکثر معادل ۵ درصد از سپرده‌های پس‌انداز و ۲۰ درصد از سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری را به‌منظور سپرده احتیاطی نزد خود نگهدارد و بقیه را به وام قرض‌الحسنه اختصاص دهد. نرخ سپرده قانونی بانک‌های قرض‌الحسنه نزد بانک مرکزی ده درصد تعیین شده است. سرمایه ثبتی بانک در اشکال نقد، شعب، دفاتر، تجهیزات و اوراق مشارکت دولتی نگهداری می‌شود و بانک نمی‌تواند به سرمایه‌گذاری در اموری غیر از موارد ذکر شده مانند خرید سهام شرکت، تأسیس شرکت یا خرید اموال غیرمنقول به قصد تجارت مبادرت ورزد.[۳]

بانک قرض‌الحسنه در برابر ارائه خدمات بانکی (مانند صدور حواله، کارت قرض‌الحسنه و خدمات حساب‌های جاری) به دریافت کارمزد بانکی اقدام می‌کند و نرخ تعیین شده برای کارمزدها در این بانک برابر با نرخ کارمزد در بقیه بانک‌هاست. علاوه‌بر این حداکثر نرخ کارمزد

---

[۱] ***همان***، مواد (۲۵)، (۲۶)، (۲۷).

[۲] ***همان***، مواد (۳۳) و (۳۴).

[۳] ***همان***، تبصره «۱» ماده (۲۷) و مواد (۲۸) و (۲۹).

www.SID.ir

Archive of SID

دریافتی برای وام از سوی بانک برابر ۴ درصد خواهد بود و وام قرض‌الحسنه بانک نهایت تا سقف یکصد میلیون ریال برای هر نفر و حداکثر بامدت زمان برگشت پنج ساله خواهد بود.[۱]

۳-۲- شیوه نظارت

در حوزه نظارت بانکی نیز، بانک قرض‌الحسنه مکلف به انجام کلیه امور حسابداری خود براساس استانداردهای حسابداری مصوب سازمان حسابرسی و ضوابط مورد تأیید بانک مرکزی شده است. همچنین بانک می‌بایست تمامی همکاری‌های لازم را با بانک مرکزی در زمینه تهیه اطلاعات مورد نیاز و ارسال گزارش‌های سالانه داشته باشد و حسب درخواست بانک مرکزی کلیه اطلاعات مورد نیاز و نیز صورت‌های مالی خود را همراه با یادداشت‌های منضم، به بانک مرکزی ارائه دهد. بانک مرکزی می‌تواند در هر زمان که تشخیص دهد، بازرسان خود را برای رسیدگی به حساب‌های بانک قرض‌الحسنه اعزام کند و مسئولان بانک ملزم هستند تمامی اسناد، مدارک و دفاتر خود را جهت این‌گونه رسیدگی‌ها ارائه کنند.[۲]

۳- مقایسه بانک قرض‌الحسنه با سایر نهادهای مشابه

با توجه به اینکه علاوه‌بر بانک‌ها، صندوق‌های قرض‌الحسنه، مؤسسات اعتباری و تعاونی‌های اعتبار نیز در بازار پولی کشور فعالیت می‌کنند، مقایسه ساختار این نهادهای مالی با بانک‌های قرض‌الحسنه بر روشن‌تر کردن هر چه بیش‌تر جایگاه، ساختار و کارکرد این بانک‌ها می‌افزاید. در ادامه به معرفی چهار نهاد ذکر شده پرداخته می‌شود.

۳-۱- صندوق‌های قرض‌الحسنه

براساس ماده (۲) «دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر صندوق‌های قرض‌الحسنه» مصوب شورای پول و اعتبار در تاریخ ۱۳۸۸/۵/۲۰، صندوق با هدف غیرانتفاعی و به‌عنوان مؤسسه غیرتجاری در بازار پولی کشور فعالیت خواهد کرد که خدمات آن در قالب پرداخت وام قرض‌الحسنه به اشخاص نیازمند تعریف شده است. همچنین صندوق می‌بایست با

---

[۱] ***همان***، مواد (۳۰)، (۳۱) و (۳۵).

[۲] ***همان***، مواد (۳۷)، (۳۸)، (۳۹)، (۴۲).

www.SID.ir

Archive of SID

رعایت قانون پولی و بانکی کشور، قانون عملیات بانکی بدون ربا، قانون تنظیم بازار غیرمتشکل پولی، قانون مبارزه با پولشویی، مصوبات شورای پول و اعتبار و بخشنامه‌های صادره از بانک مرکزی فعالیت کند. علاوه بر این حداقل سرمایه لازم برای تأسیس صندوق پانصد میلیون ریال تعیین شده است.[۱]

براساس این دستورالعمل منابع مجاز صندوق قرض‌الحسنه عبارت‌اند از:

الف- آورده مؤسسان صندوق،

ب- هدایا و کمک‌های نقدی و غیرنقدی اشخاص حقیقی و حقوقی،

ج- موقوفات، وصایا، خیرات، محبوسات و خیرات،

د- وجوه اداره شده: این وجوه توسط اشخاص حقیقی و حقوقی برای اعطای قرض‌الحسنه به اشخاص معرفی شده توسط آن‌ها براساس قرارداد در اختیار صندوق قرار می‌گیرد،

هـ - وجوه دریافتی از اشخاص تحت عنوان سپرده قرض‌الحسنه پس‌انداز،

و- سود و کارمزد دریافتی.[۲]

فعالیت صندوق قرض‌الحسنه منحصراً در قالب حساب قرض‌الحسنه پس‌انداز مجاز است و صندوق از افتتاح انواع حساب‌های دیگر از جمله حساب جاری منع شده است. حایز اهمیت است، به سپرده‌های صندوق هیچ‌گونه سودی تعلق نمی‌گیرد. همچنین منابع صندوق‌های قرض‌الحسنه تنها می‌تواند به اعطای وام قرض‌الحسنه تخصیص داده شود. حداکثر وام قرض‌الحسنه پرداختی به هر شخص نباید از پنجاه میلیون ریال و مهلت بازپرداخت آن نباید از ۳۶ ماه تجاوز کند. صندوق در برابر ارائه وام قرض‌الحسنه می‌تواند کارمزدی حداکثر برابر ۴ درصد اخذ کند.[۳]

درخور توجه است، با توجه به رسالت و هدفی که برای صندوق قرض‌الحسنه تعریف شده است، صندوق از هرگونه سرمایه‌گذاری در شرکت‌ها، تأسیس شرکت یا مؤسسه و پرداختن به

---

[۱] دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر صندوق‌های قرض‌الحسنه مصوب شورای پول و اعتبار در تاریخ ۱۳۸۸/۵/۲۰ ، مواد (۳) و (۴).

[۲] ***همان***، ماده (۱۸).

[۳] ***همان***، مواد (۱۹)، (۲۱)، (۲۳) و (۲۴).

www.SID.ir

Archive of SID

امور تجاری منع شده است. همچنین سپرده قانونی صندوق‌های قرض‌الحسنه نزد بانک مرکزی، همانند بانک‌های قرض‌الحسنه به میزان ۱۰ درصد تعیین شده است.[۱]

۲-۳- تعاونی‌های اعتبار

براساس دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر شرکت‌های تعاونی اعتبار، شرکت‌های تعاونی اعتبار شرکت‌هایی هستند که با رعایت قانون بخش تعاونی تشکیل می‌شوند و براساس قانون تنظیم بازار غیرمتشکل پولی، به ارائه خدمات تنها برای اعضا شرکت مبادرت می‌ورزند. تأسیس تعاونی اعتبار منوط به موافقت اصولی وزارت تعاون و سپس اخذ مجوز از بانک مرکزی است. تعاونی‌های اعتبار می‌بایست تحت قانون تنظیم بازار غیرمتشکل پولی، قانون تجارت، قانون بخش تعاونی و دستورات بانک مرکزی عمل کنند. حداقل مبلغ سرمایه برای شکل‌گیری تعاونی برابر ۲۰۰ میلیون ریال و حداقل نفرات عضو در تعاونی برابر ۵۰ نفر است و سرمایه شرکت از طریق پرداخت حق عضویت اعضاء تأمین می‌شود.[۲]

چارچوب عملکرد تعاونی اعتبار در ماده (۱۴) دستورالعمل مذکور به روشنی دیده شده است. افتتاح حساب سپرده منحصراً برای اعضاء شرکت مجاز است و هرگونه افتتاح حساب‌های جاری توسط تعاونی‌های اعتبار ممنوع است. همچنین تعاونی فقط در چارچوب قانون عملیات بانکی بدون ربا امکان اعطای وام به اعضای خود را دارد. لیکن درخور توجه است، بانک مرکزی در نرخ سود و کارمزد وام مداخله نمی‌کند و این موارد از سوی هیئت مدیره تعاونی تعیین می‌شود. شرایط ذخیره قانونی سپرده‌های شرکت‌های تعاونی اعتبار نزد بانک مرکزی بدین صورت است که نرخ ذخیره قانونی شرکت تعاونی حداقل پنج درصد است و مقدار این نرخ می‌بایست به تصویب مجمع عمومی شرکت برسد. بنابراین در تعاونی اعتبار مقدار ذخیره قانونی متغیر بوده و به نظر مجمع عمومی بستگی دارد.[۳]

---

[۱] ***همان***، مواد (۲۹) و (۳۰).

[۲] دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر شرکت‌های تعاونی اعتبار مصوب شورای پول و اعتبار در تاریخ ۱۳۸۶/۶/۳، مواد (۱)، (۲)، (۴)، (۵)، (۱۳).

[۳] ***همان***، مواد (۱۴)، (۱۷)، (۲۱).

www.SID.ir

Archive of SID

۳-۳- مؤسسات اعتباری غیر بانکی

مؤسسات اعتباری غیربانکی، مؤسساتی هستند که از طریق جذب سپرده‌های بانکی به‌جز سپرده قرض‌الحسنه جاری، اخذ وام و استفاده از سایر ابزارهای مالی، تأمین مالی می‌کنند و این منابع را به اعطای وام اعتباری اختصاص می‌دهند. مؤسسات اعتباری موظف‌اند تحت نظر بانک مرکزی فعالیت کنند و حداقل سرمایه لازم برای تأسیس مؤسسه اعتباری مبلغ سه هزار میلیارد ریال تعیین شده است.[۱]

تجهیز منابع برای مؤسسات اعتباری از طریق زیر مجاز است:

اول- قبول سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز،

دوم- قبول سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار،

سوم- انتشار اوراق مشارکت و اوراق مشابه،

چهارم- انتشار اوراق قرضه قرض‌الحسنه،

پنجم- دریافت وام از اشخاص حقیقی و حقوقی.[۲]

مؤسسات اعتباری از افتتاح هرگونه حساب جاری و یا حساب‌های دیگری که وجوه آن با چک قابل انتقال است منع شده‌اند. همچنین این مؤسسات ملزم به نگهداری سپرده قانونی در نزد بانک مرکزی هستند که نرخ آن را شورای پول و اعتبار تعیین می‌کند و علاوه‌بر این، نرخ سود سپرده‌ها، وام و کارمزدها در مؤسسات اعتباری نیز باید منطبق بر مصوبه شورای پول و اعتبار باشد. به منظور رفع تبعیض در استفاده از وام و جلوگیری از هرگونه سوء استفاده از موقعیت افراد در مؤسسه، مؤسسات اعتباری مجاز به اعطای وام به اعضای اصلی خود نیستند.[۳]

۴-۳- بانک‌های تجاری و تخصصی

با توجه به رسالت و هدف از تأسیس بانک‌های قرض‌الحسنه، این بانک‌ها از حیث حوزه و قواعد عملکرد با بانک‌های دیگر تفاوت‌هایی‌دارند. لیکن از آنجا که این بانک‌ها نیز مشابه سایر

---

[۱] مقررات تأسیس و نحوه فعالیت مؤسسات اعتباری غیربانکی مصوب شورای پول و اعتبار در تاریخ ۱۳۷۳/۱۰/۳، ماده (۱) و (۵).

[۲] ***همان***، ماده (۱۷).

[۳] ***همان***، مواد (۱۸)، (۲۹) و (۳۶).

www.SID.ir

Archive of SID

بانک‌های خصوصی و دولتی تحت نظر بانک مرکزی عمل می‌کنند، دارای همسویی‌هایی با سایر بانک‌ها هستند. مهم‌ترین قواعد و مقررات مشترک و خاص بانک‌های قرض‌الحسنه در ادامه مورد بررسی قرار گرفته است.

الف- قواعد مشترک با سایر بانک‌ها

بانک قرض‌الحسنه مانند سایر بانک‌های کشور براساس قانون پولی و بانکی کشور، قانون عملیات بانکی بدون ربا و بخشنامه‌های صادر شده از سوی بانک مرکزی فعالیت می‌کند و همانند سایر بانک‌ها مجاز به افتتاح حساب‌های قرض‌الحسنه جاری و پس‌انداز است. براساس «دستورالعمل ناظر بر تأسیس و فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه و نظارت بر آن‌ها»، بانک قرض‌الحسنه در برابر ارائه خدمات بانکی (مانند صدور حواله، کارت قرض‌الحسنه و خدمات حساب‌های جاری) به دریافت کارمزد بانکی اقدام می‌کند و نرخ تعیین شده برای کارمزدها در این بانک برابر با نرخ کارمزد در سایر بانک‌هاست. سقف وام قرض‌الحسنه در تمامی بانک‌ها برابر ۱۰۰ میلیون ریال است.[۱]

براساس سیاست‌های پولی و اعتباری سال ۱۳۹۳ که توسط شورای پول و اعتبار تصویب شده است، نسبت سپرده قانونی سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز بانک‌ها و مؤسسات اعتباری معادل ۱۰ درصد تعیین شده است[۲]، این نسبت برای بانک‌های قرض‌الحسنه و سایر بانک‌ها یکسان است. شایان ذکر است که هیچ یک از بانک‌ها حق اعطای جوایز به سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری را ندارند[۳] و سقف جوایز سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز، برای تمامی بانک‌ها یکسان در نظر گرفته شده است.[۴]

ب- قواعد خاص بانک‌های قرض‌الحسنه

بانک‌های قرض‌الحسنه انحصاراً در قالب عقد قرض‌الحسنه به‌صورت حساب پس‌انداز و

---

[۱] سیاست‌های پولی سال ۱۳۹۳، (ماده (۳)، تبصره «۱»).

[۲] تبصره «۱» ماده (۳) سیاست‌های پولی و اعتباری سال ۱۳۹۳

[۳] بخشنامه شماره ۱۷۱۳۱۷/۹۰ بانک مرکزی در تاریخ ۱۳۹۰/۰۷/۲۳.

[۴] دستورالعمل اعطای جوایز به سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز (ریالی-ارزی)، شماره ۹۰/۵۸۸۸۱ در تاریخ ۱۳۹۰/۰۳/۱۷.

www.SID.ir

Archive of SID

حساب جاری فعالیت می‌کنندو برخلاف سایر بانک‌ها افتتاح هر نوع حساب سپرده‌های سرمایه‌گذاری در بانک‌های قرض‌الحسنه و اعطای سود به سپرده‌ها ممنوع است. ارائه هرگونه برنامه زمان‌بندی برای اعطای وام در برابر گذاردن سپرده برای‌مدتی معین در چارچوب جدول‌هایی براساس نوبت و مبلغ و موارد مشابه توسط بانک ممنوع است.[۱] همچنین میزان حداقل سرمایه لازم برای تأسیس بانک‌های قرض‌الحسنه در مقایسه با بانک‌های تجاری و تخصصی پایین است.[۲]

بانک‌های قرض‌الحسنه از سرمایه‌گذاری در مواردی مانند خرید سهام شرکت، تأسیس شرکت و خرید اموال غیرمنقول به قصد تجارت منع شده‌اند.[۳] در حالی که با استناد به قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانک‌ها می‌توانند با توجه به ماهیت سپرده‌های سرمایه‌گذاری موجود، به امر سرمایه‌گذاری مستقیم یا مشارکتی با مشتری بپردازند و یا به خرید اموال غیرمنقول اقدام کنند.[۴]

۵-۳- جدول مقایسه نهادهای فعال در بازار پول کشور

مطالبی که در معرفی بانک قرض‌الحسنه، صندوق‌های قرض‌الحسنه، مؤسسات اعتباری، تعاونی‌های اعتبار، سایر بانک‌های تجاری و تخصصی و سازمان اقتصاد اسلامی بیان شد، در مقام مقایسه در جدول شماره ۲ خلاصه شده است.

جدول شماره۲: مقایسه مؤلفه‌های منتخب نهادهای فعال در بازار پول کشور

عنوان	بانک قرض الحسنه	صندوق قرض‌الحسنه	مؤسسه اعتباری	تعاونی اعتبار	سایر بانک‌های تخصصی و تجاری
منابع مجاز	حساب قرض‌الحسنه پس‌انداز و جاری	حساب قرض‌الحسنه پس‌انداز	حساب قرض‌الحسنه پس‌انداز و حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار	حساب قرض‌الحسنه پس‌انداز، حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار	حساب قرض‌الحسنه جاری و پس‌انداز، حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار
مصارف مجاز	وام قرض‌الحسنه و اوراق مشارکت دولتی	وام قرض‌الحسنه و اوراق مشارکت دولتی	انواع وام بانکی، اوراق مشارکت دولتی، سپرده‌گذاری نزد بانک‌ها	انواع وام بانکی، اوراق مشارکت دولتی، سپرده‌گذاری نزد بانک‌ها و مؤسسات اعتباری مجاز	انواع وام مبادله‌ای و مشارکتی، اوراق مشارکت دولتی، سرمایه‌گذاری مستقیم

[۱] دستورالعمل ناظر بر تأسیس، فعالیت و نظارت بانک‌های قرض‌الحسنه، ماده (۳۴).

[۲] براساس مصوبات شورای پول و اعتبار، حداقل سرمایه جهت تأسیس بانک قرض‌الحسنه ۵۰۰ میلیارد ریال و برای سایر بانک‌های غیردولتی چهار هزار میلیارد ریال تعیین شده است.

[۳] ***همان***، ماده (۲۹).

[۴] قانون عملیات بانکی بدون ربا، مواد (۸)، (۱۰)، (۱۱)، (۱۲).

www.SID.ir

Archive of SID

عنوان	بانک قرض الحسنه	صندوق قرض‌الحسنه	مؤسسه اعتباری	تعاونی اعتبار	سایر بانک‌های تخصصی و تجاری
اهم مصارف غیرمجاز	سرمایه‌گذاری مستقیم یا در قالب عقد مشارکت، خرید کالا و دارایی ثابت به قصد تجارت	سرمایه‌گذاری مستقیم یا در قالب عقد مشارکت، خرید کالا و دارایی ثابت به قصد تجارت	خرید و فروش کالای غیر مرتبط با وام اعطایی و خرید دارایی ثابت به قصد تجارت	خرید کالا و دارایی ثابت به قصد تجارت	خرید کالا و دارایی ثابت به قصد تجارت
مقدار سرمایه اولیه	۵۰۰ میلیارد ریال	۵۰۰ میلیون ریال	۳۰۰۰ میلیارد ریال	۲۰۰ میلیون ریال	۴۰۰۰ میلیارد ریال
نرخ ذخیره قانونی	۱۰ درصد	۱۰ درصد	مصوبه شورای پول و اعتبار	بنا به نظر مجمع عمومی تعاونی متغیر است	مصوبه شورای پول و اعتبار
نرخ سود سپرده	صفر	صفر	مصوبه شورای پول و اعتبار	مصوبه هیئت مدیره تعاونی	مصوبه شورای پول و اعتبار
حداکثر وام	۱۰۰ میلیون ریال	۵۰ میلیون ریال	مصوبه شورای پول و اعتبار	مصوبه هیئت مدیره تعاونی	براساس آیین‌نامه وام و تعهدات کلان
حداکثر نرخ کارمزد وام	۴ درصد	۴ درصد	مصوبه شورای پول و اعتبار	مصوبه هیئت مدیره تعاونی	مصوبه شورای پول و اعتبار

مأخذ: دستورالعمل‌های ناظر بر تأسیس، فعالیت و نظارت بانک‌های قرض‌الحسنه، صندوق‌های قرض‌الحسنه، مؤسسات اعتباری غیربانکی و شرکت‌های تعاونی اعتبار.

۴- روند شکل‌گیری بانک‌های قرض‌الحسنه

۴-۱- روند شکل‌گیری بانک قرض‌الحسنه مهر ایران

در نیمه اول سال ۱۳۸۶ موضوع سپرده‌ها و وام قرض‌الحسنه و وقوع انحرافاتی در تخصیص منابع قرض‌الحسنه توسط بانک‌ها مطرح شد. رئیس جمهور وقت نیز با تأکید بر اهمیت تأسیس بانک قرض‌الحسنه و پاسخگویی به نیازهای مردم در قالب قرض‌الحسنه، این اقدام را از جمله برنامه دولت در ماه‌های آتی دانست. تصمیم دولت مبنی بر تأسیس بانک قرض الحسنه با انتقادهایی روبه‌رو شد، از جمله احتمال ضعیف شدن صندوق‌های قرض الحسنه به‌دلیل ناتوانی رقابت با بانک قرض‌الحسنه و نیز تعارض با سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی (در صورت تأسیس بانک قرض‌الحسنه دولتی) [۱]

سرانجام شورای اقتصاد در نشست ۱۷ شهریور سال ۱۳۸۶ با کلیات تأسیس بانک قرض‌الحسنه با سرمایه اولیه ۲۲ هزار میلیارد ریال و با مشارکت بانک‌های دولتی، خصوصی و صندوق مهر امام رضا(ع) موافقت کرد.[۲] در جدول شماره ۳ عناوین بانک‌های دولتی و

[۱] پیروزفر، ۱۳۹۲.

[۲] پایگاه اطلاع رسانی ریاست جمهوری اسلامی ایران، شناسه خبر: ۶۵۶۳، شنبه ۱۷ شهریور ۱۳۸۶.

www.SID.ir

Archive of SID

خصوصی سهام‌دار بانک قرض‌الحسنه مهر ایران و درصد سهام هر یک درج شده است.

جدول شماره ۳: وضعیت سهام‌داران بانک قرض‌الحسنه مهر ایران در بدو تأسیس

نام بانک	سهم (درصد)
بانک ملی	۲۱
بانک ملت	۵/۱۵
بانک صادرات	۳/۱۴
بانک تجارت	۷/۱۱
بانک سپه	۳/۱۱
بانک مسکن	۸/۹
بانک کشاورزی	۸/۹
بانک رفاه کارگران	۶/۳
بانک صنعت و معدن	۰۴/۲
بانک توسعه صادرات	۹۶

مأخذ: گزارش عملکرد بانک قرض‌الحسنه مهر ایران در سال ۱۳۹۲.

با وجود انتقادات پیش گفته از سوی برخی مقام‌های بانک مرکزی و مسئولان سازمان اقتصاد اسلامی، سرانجام در تاریخ ۱۳۸۶/۹/۲۲، بانک قرض‌الحسنه مهر ایران با سرمایه اولیه ۱۵ هزار میلیارد ریال و با مشارکت بانک‌های دولتی و خصوصی افتتاح شد. سمت رئیس هیئت مدیره این بانک به نماینده بانک ملت اعطا شده است، سمت نایب رئیس هیئت مدیره این بانک در اختیار نماینده بانک صادرات است، همین طور نماینده بانک مسکن نیز عضو هیئت مدیره این بانک است. بنابر اظهار وزیر امور اقتصادی وقت در مراسم افتتاح این بانک، میزان سهمی که هر یک از بانک‌های دولتی و خصوصی در این بانک دارند متناسب با سهمی است که در بازار بانکی ایران در اختیار دارند.[۱]

بانک قرض‌الحسنه مهر ایران در ابتدا با ۲۰۰۰ واحد بانکی، متشکل از ۳۰۰ شعبه واگذار شده از طرف بانک‌های سهام‌دار و ۱۷۰۰ واحد بانکی (باجه) مستقر در شعب بانک‌های سهام‌دار، شروع به‌کار کرد. به‌تدریج محل استقرار بانک قرض‌الحسنه از شعب بانک‌های سهام‌دار جدا شد و مستقل گردید. بانک قرض‌الحسنه مهر در پایان سال ۱۳۹۲، دارای ۵۳۴ واحد بانکی

[۱] عزیزنژاد، حیدری ۱۳۸۷.

www.SID.ir

Archive of SID

(۵۲۲ شعبه و ۱۲ باجه) و ۲۶۳۳ کارمند در سراسر کشور بوده است.[۱]

۲-۴- روند شکل‌گیری بانک قرض‌الحسنه رسالت

با شکل‌گیری نخستین بانک قرض‌الحسنه با مالکیت دولتی، امکان ایجاد بانک قرض الحسنه دیگری با مالکیت خصوصی مطرح شد. از سوی دیگر به‌علت وقوع تخلفاتی از سوی صندوق‌های قرض‌الحسنه، نیاز به نظارت و کنترل بیش‌تری بر این صندوق‌ها احساس می‌شد. افتتاح حساب جاری، حساب سرمایه‌گذاری مدت‌دار، صدور دسته چک و پرداخت سود به سپرده‌ها، عدم تعهد به نرخ سپرده ذخیره قانونی و عدم رعایت سقف وام، فعالیت‌های صوری و اقدام‌های مشکوک به پولشویی، گرفتن هزینه‌های بیش از کارمزد واقعی، اعطای وام غیرقرض‌الحسنه (مانند عقود فروش اقساطی، اجاره به‌شرط تملیک، جعاله...)، از مهم‌ترین تخلفات صورت گرفته از جانب صندوق‌های قرض‌الحسنه بوده است.[۲]

بدین‌ترتیب بعد از تجمیع صندوق‌های قرض‌الحسنه رسالت استان‌های کرمان، تهران و مازندران و شرکت تعاونی فرهنگیان چهار محال و بختیاری، در تاریخ ۱۳۸۹/۳/۲۶ موافقت اصولی بانک مرکزی با تأسیس بانک قرض‌الحسنه رسالت (سهامی عام) با مالکیت اشخاص غیردولتی و به استناد قانون اجازه تأسیس بانک های غیردولتی مصوب تاریخ ۱۳۷۹/۱/۲۱ اخذ گردید. سرانجام پس از تصویب اساسنامه این بانک در شورای پول و اعتبار، در تاریخ ۱۳۹۱/۵/۲۶ بانک قرض‌الحسنه رسالت مجوز شروع فعالیت را از بانک مرکزی دریافت کرد.[۳]

روند تأسیس بانک قرض‌الحسنه رسالت شامل گام‌های زیر بوده است:

براساس اساسنامه بانک رسالت، اشخاص حقوقی غیربانکی که بخشی از سرمایه و یا سهام آن‌ها متعلق به دولت و یا شرکت‌های دولتی بوده است و یا تحت مدیریت بخش دولتی قراردارند، نمی‌توانند در بانک سهام‌دار باشند. همچنین هیچ یک از بانک‌ها اعم از دولتی و غیردولتی و مؤسسات اعتباری نمی‌توانند در هیچ زمان بیش از یک درصد سهام بانک رادارا

---

[۱] گزارش عملکرد بانک قرض‌الحسنه مهر ایران، اداره سازمان و تحقیقات، اسفند ماه ۱۳۹۲.

[۲] حسن‌زاده، ۱۳۸۳.

[۳] وب سایت رسمی بانک قرض الحسنه رسالت. (www.rqbank.ir)

www.SID.ir

Archive of SID

باشند.[۱]

در طول سال ۱۳۹۲ و در جهت ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه، ۳۱ صندوق قرض‌الحسنه در کل کشور با ۱۸۶ شعبه، در بانک قرض‌الحسنه رسالت ادغام شدند. جدول شماره ۴ شامل فهرست صندوق‌های ادغامی است:

جدول شماره ۴: نام صندوق‌های قرض‌الحسنه ادغام شده در بانک قرض‌الحسنه رسالت

ردیف	نام صندوق	گستره فعالیت	تعداد شعبه
۱	مهر وطن	۲۰ استان	۹۸
۲	تعاون اسلامی رفسنجان	کرمان	۱۴
۳	ندای مهر میهن	۱۰ استان	۲۶
۴	توحید	کرمان	۹
۵	کریمه	استان مرکزی و قم	۶
۶	نصر بناب	آذربایجان شرقی	۴
۷	تعاونی اعتبار بعثت	کرمان	۴
۸	اعتبار فرهنگیان شهر کرد	چهارمحال و بختیاری	۱
۹	اعتماد شهر کرد	چهارمحال و بختیاری	۱
۱۰	امین اسفراین	خراسان شمالی	۱
۱۱	انصار المحسن مشهد الرضا	خراسان رضوی	۱
۱۲	باقر العلوم شوش	خوزستان	۱
۱۳	باقر العلوم مشهد	خراسان شمالی	۱
۱۴	صادق سرحد	خراسان شمالی	۱

[۱] تبصره «۳» و «۴» ماده (۵) اساسنامه بانک قرض‌الحسنه رسالت.

www.SID.ir

Archive of SID

۱۵	قائم آل محمد	زنجان	۱
۱۶	کارگشایان	آذربایجان شرقی	۱
۱۷	مبین آذر	آذربایجان شرقی	۱
۱۸	معلمان تبریز	آذربایجان شرقی	۱
۱۹	میلاد مکریان	آذربایجان غربی	۱
۲۰	موحدین	همدان	۱
۲۱	سورک مازندران	مازندارن	۱
۲۲	پشتیبان آینده کرمان	کرمان	۱
۲۳	الغدیر شهریار	تهران (شهریار)	۱
۲۴	قدس نکا	مازندارن	۱
۲۵	امام خمینی سبزوار	خراسان شمالی	۱
۲۶	عباس ابن علی (فدک)	فارس	۱
۲۷	نسل جوان	کردستان	۱
۲۸	بشارت ایمان	کرمانشاه	۱
۲۹	راهیان نور	کرمان	۱
۳۰	پگاه اینده سازان	کرمان	۱
۳۱	منیر اینده سازان	کرمان	۲
جمع کل			۱۸۶

مأخذ: گزارش عملکرد بانک قرض‌الحسنه رسالت منتهی به ۲۹ اسفند ۱۳۹۲.

در پایان سال ۱۳۹۲، بانک قرض‌الحسنه رسالت دارای ۲۴۴ شعبه فعال و ۲۲۹۵ کارمند در سراسر کشور بوده است. همچنین در این تاریخ، سرمایهٔ بانک رسالت مبلغ ۵۰۰ میلیارد ریال است که ۲۵۰ میلیارد توسط موسسان و ۲۵۰ میلیارد دیگر از طریق پذیره‌نویسی تأمین شده است.[۱]

در جدول شماره ۵ ترکیب سهامداران بانک قرض‌الحسنه رسالت در پایان سال مالی ۱۳۹۲ درج شده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، اشخاص حقیقی بیش از ۹۰ درصد سهام بانک رسالت را دارا هستند.

جدول شماره ۵: ترکیب سهامداران بانک قرض‌الحسنه رسالت

سهامدار بانک	درصد مالکیت

[۱] صورت‌های مالی حسابرسی نشده بانک قرض‌الحسنه رسالت در تاریخ ۱۳۹۲/۱۲/۲۹.

www.SID.ir

Archive of SID

شرکت سرمایه‌گذاری پویش صالحین	۵
بنیاد خیریه فرهنگی صنعتی	۸۸/۰
اشخاص حقیقی (یک درصد و کم‌تر از آن) بیش‌تر از ۲۳ هزار نفر	۱۲/۹۴

مأخذ: یادداشت‌های همراه صورت‌های مالی بانک قرض‌الحسنه رسالت برای دوره مالی منتهی به ۲۹ اسفند ۱۳۹۳

۵- بررسی برخی شاخص‌های عملکردی بانک‌های قرض‌الحسنه و مقایسه آن با سایر بانک‌های دولتی و خصوصی

عملکرد بانک‌های قرض‌الحسنه مهر ایران و رسالت در مقایسه با بانک‌های دولتی، خصوصی شده و خصوصی منتخب، در جدول شماره ۶ خلاصه شده است. شاخص‌های مالی و عملیاتی که مبنای مقایسه قرار گرفته‌اند عبارت‌اند از: سرمایه، دارایی، بدهی کل، سود، درآمدهای عملیاتی، هزینه کل، تعداد شعب، تعداد کارکنان، حجم سپرده دیداری و قرض‌الحسنه پس‌انداز، حجم وام قرض‌الحسنه و نسبت وام به سپرده قرض‌الحسنه. شایان ذکر است که مقایسه بانک‌های قرض‌الحسنه با سایر بانک‌ها، باید با توجه به مأموریت‌های اصلی این بانک‌ها صورت گیرد، از این رو برای چنین مقایسه‌ای، استفاده از همه شاخص‌های بانکی مناسب نیست. تفصیل این مطلب در بخش بعد ارائه خواهد شد.

جدول شماره ۶: عملکرد بانک‌های قرض‌الحسنه و بانک‌های منتخب در برخی شاخص‌های عملکردی در پایان اسفندماه سال ۱۳۹۲

(میلیارد ریال)

	قرض‌الحسنه مهر	قرض‌الحسنه رسالت	سپه	تجارت	ملت	پارسیان	سینا
سرمایه	۱۵۰۰۰	۵۰۰	۷۲۱۲۰	۱۷۵۰۰	۳۳۱۰۰	۱۳۲۰۰	۶۰۰۰
دارایی	۳۷۹۳۹	۳۵۰۶۳	۵۳۴۷۷۳	۸۴۰۷۲۶	۱۳۹۰۴۱۸	۴۷۲۱۰۱	۱۲۲۹۸۰
مجموع بدهی	۲۲۵۸۸	۳۴۶۰۲	۴۶۲۶۵۳	۸۲۳۲۲۶	۱۳۵۷۳۱۸	۴۵۸۹۰۱	۱۱۶۹۸۰
سود خالص	۱۸۳۱	-۵۳	۱۱۶۵۲	۹۹۳۱	۲۱۹۷۸	۱۳۲۰۰	۴۸۴۱
درآمدهای عملیاتی	۳۲۳۲	۹۹۶	۱۹۵۱۰	۵۷۸۹۱	۷۲۹۷۷	۱۷۴۸۸	۷۵۷۳
تعداد کارکنان	۲۶۳۳	۲۲۹۵	۱۶۵۱۵	۲۳۵۹۰	۲۷۷۹۰	۵۵۲۰	۲۴۲۰

www.SID.ir

Archive of SID

هزینه کل	۱۲۷۶	۱۰۴۹	۱۴۷۰۹	۴۵۵۵۷	۴۸۶۸۶	۸۳۹۳	۲۴۰۴
تعداد شعب	۵۳۴	۲۴۴	۱۶۹۹	۱۸۲۸	۱۶۳۷	۲۹۴	۱۶۱
سپرده قرض‌الحسنه پس‌انداز	۱۲۴۹۷	۲۰۰۶۰	۱۳۴۸۶	۲۸۰۵۰	۴۲۱۴۲	۱۶۱۷	-
سپرده قرض‌الحسنه دیداری	۸۷۶۰	۴۸۸۱	۴۱۷۶۵	۱۰۳۰۵	۱۴۹۱۰۷	۷۳۸۳	-
کل سپرده‌های قرض‌الحسنه	۲۱۲۵۷	۲۴۹۴۱	۵۵۲۵۱	۳۸۳۵۵	۱۹۱۲۴۹	۹۰۰۰	-
وام قرض‌الحسنه	۱۸۵۶۳	۲۴۷۲۱	-	۲۱۱۸۳	۳۴۰۹۸	۱۵۶۹	-
نسبت کل وام بر کل سپرده‌ها	۸۷/۰	۹۹/۰	-	۵۵/۰	۱۸/۰	۱۷/۰	-

مأخذ: صورت‌های مالی حسابرسی شده بانک‌ها در سال ۱۳۹۲.

۱-۵- مقایسه عملکرد بانک قرض‌الحسنه مهر ایران و رسالت

الف- سرمایه بانک قرض‌الحسنه مهر ایران حدود ۳۰ برابر بانک قرض‌الحسنه رسالت است. سرمایه بانک قرض‌الحسنه رسالت، برابر مقدار سرمایه اولیه مورد نیاز برای تأسیس بانک قرض‌الحسنه است.

ب- تعداد شعب بانک قرض‌الحسنه مهر حدود ۲/۲ برابر شعب بانک قرض‌الحسنه رسالت و تعداد کارکنان این بانک حدود ۱۵/۱ برابر بانک قرض‌الحسنه رسالت است.

ج- حجم سپرده‌ها و وام در بانک قرض‌الحسنه رسالت به‌ترتیب ۱۷/۱ و ۳۳/۱ برابر حجم سپرده‌ها و وام در بانک قرض‌الحسنه مهر ایران است.

د- حجم سپرده‌های دیداری بانک قرض‌الحسنه مهر حدود ۸/۱ برابر بانک قرض‌الحسنه رسالت است، در حالی که حجم سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز در این بانک حدود ۶۲ بانک قرض‌الحسنه رسالت است.

ه- نسبت حجم وام به حجم سپرده‌ها در بانک قرض‌الحسنه رسالت بیش از بانک قرض‌الحسنه مهر و حدود ۱۰۰ درصد است.

و- درآمدهای عملیاتی و به تبع آن سود خالص در بانک قرض‌الحسنه مهر ایران، به-

www.SID.ir

Archive of SID

شکل معناداری بیش از بانک قرض‌الحسنه رسالت است.

ز- نسبت کل سپرده‌های قرض‌الحسنه به تعداد شعب در بانک‌های قرض‌الحسنه مهر و رسالت به‌ترتیب برابر۸۱/۳۹ و ۲۲/۱۰۲ و نسبت کل وام‌های قرض‌الحسنه به تعداد شعب در بانک‌های قرض‌الحسنه مهر و رسالت به‌ترتیب برابر۷۶/۳۴ و ۳۲/۱۰۱ است. بنابراین بانک قرض‌الحسنه رسالت در استفاده از شعب خود در مقایسه با بانک قرض‌الحسنه مهر عملکرد مناسبی در جذب سپرده و اعطای وام داشته است.

ح- نسبت کل وام به سپرده‌ها در بانک قرض‌الحسنه مهر ۸۷ درصد و در بانک قرض‌الحسنه رسالت ۹۹ درصد است که بیانگر عملکرد مناسب بانک قرض‌الحسنه مهر در این زمینه است. البته بالا بودن این نسبت در بانک قرض‌الحسنه رسالت، ریشه در ادغام صندوق‌های قرض‌الحسنه ناکارآمد در این بانک دارد و تحت نظارت بانک مرکزی صورت گرفته است.

ط- نسبت کفایت سرمایه در بانک قرض‌الحسنه مهر بسیار مناسب‌تر از بانک قرض‌الحسنه رسالت است که در بخش مربوط به آن تحلیل خواهد شد.

ملاحظه می‌شود به‌رغم آنکه تعداد شعب بانک قرض‌الحسنه مهر ایران بیش از دو برابر بانک قرض‌الحسنه رسالت و سرمایه آن نیز ۳۰ برابر بانک قرض‌الحسنه رسالت است، عملکرد بانک قرض‌الحسنه رسالت در جذب سپرده و اعطای وام قرض‌الحسنه موفق‌تر از بانک مهر قرض‌الحسنه ایران بوده است. البته یکی از علل عملکرد بهتر بانک قرض‌الحسنه رسالت در جذب منابع را می‌توان در سابقه فعالیت این بانک به‌عنوان صندوق قرض‌الحسنه و نیز ادغام سایر صندوق‌های قرض‌الحسنه در آن دانست. توضیح آنکه صندوق‌های قرض‌الحسنه از یک‌سو به‌دلیل امکان جذب سپرده منحصراً از طریق حساب‌های پس‌انداز و از سوی دیگر به‌دلیل پرداخت تسهیلات تعهدی (پرداخت تسهیلات منوط به سپرده‌گذاری)، موفق به جذب مقدار زیادی سپرده پس‌انداز شده‌اند. ادغام این صندوق‌ها در بانک قرض‌الحسنه رسالت، موجب شده است تا عملکرد این بانک در جذب سپرده مناسب باشد.

با توجه به حجم سپرده‌های دیداری و پس‌انداز دو بانک، می‌توان گفت بانک قرض‌الحسنه رسالت در جذب سپرده پس‌انداز موفق‌تر از بانک قرض‌الحسنه مهر عمل کرده است، لیکن تمرکز بانک قرض‌الحسنه مهر بر جذب سپرده دیداری بوده است. همچنین پایین بودن

www.SID.ir

Archive of SID

درآمدهای عملیاتی و سود خالص در بانک قرض‌الحسنه رسالت، ریشه در پایین بودن کامزدهای دریافتی در این بانک دارد که نشان می‌دهد فعالیت این بانک به‌راستی غیرانتفاعی است و این‌گونه هم باید باشد.

۶- بررسی برخی نسبت‌های مالی در بانک‌های قرض‌الحسنه و مقایسه آن با سایر بانک‌های دولتی و خصوصی

یکی از ابزارهایی که برای بررسی عملکرد مالی بانک‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد، نسبت‌های مالی است. برخی از مهم‌ترین نسبت‌های مالی که نشانگر وضعیت مالی و عملیاتی بانک‌های قرض‌الحسنه است، در جدول شماره ۷ ارائه شده است. به‌منظور امکان ارزیابی بهتر عملکرد این دو بانک، همین نسبت‌ها برای بانک‌های سپه (به‌عنوان یک بانک دولتی)، تجارت و ملت (به‌عنوان دو بانک خصوصی شده)، پارسیان و سینا (به‌عنوان دو بانک خصوصی) نیز محاسبه شده است. البته همان‌طور که بیان شد، مقایسه بانک‌های قرض‌الحسنه با سایر بانک‌ها باید با توجه به مأموریت‌های اصلی این بانک‌ها صورت گیرد و از این رو برای چنین مقایسه‌ای، استفاده از همه شاخص‌های بانکی مناسب نیست. این ملاحظه در بررسی هر یک از نسبت‌های مالی مذکور مد نظر قرار گرفته است.

جدول شماره ۷: عملکرد بانک‌های قرض‌الحسنه و بانک‌های منتخب در مهم‌ترین نسبت‌های مالی در پایان اسفند ماه سال ۱۳۹۲

بانک	نسبت دارایی جاری بر کل دارایی‌ها (نسبت نقدینگی)	بازده حقوق صاحبان سهام (نسبت سودآوری)	نسبت سود خالص بر جمع هزینه‌ها (نسبت کارایی)	نسبت کل بدهی بر کل دارایی (نسبت بدهی)	نسبت وام به سپرده‌های قرض‌الحسنه	نسبت کفایت سرمایه	نسبت مطالبات غیرجاری	نسبت دارایی ثابت به حقوق صاحبان سهام
قرض‌الحسنه مهر	۰/۸۵	۰/۱۲	۱.۳۱	۰/۶	۰/۸۷	۴۵/۴	۱/۱	۲۰/۸
قرض‌الحسنه رسالت	۰/۹۸	-۰.۱۱	-۰.۰۵	۰/۹۹	۰/۹۹	۲/۷۶	۲/۵	۱۴۷
سپه	۰/۶۶	۰/۱۴	۰/۵۵	۰/۸۷		۲/۸	۱۶/۰	۳۱۱

www.SID.ir

Archive of SID

تجارت	۰/۸۹	۰/۲۱	۰/۲۲	۰/۹۸	۰/۵۵	۶/۲	۲۲/۲	۷۸/۴
ملت	۰/۸۶	۰/۲۸	۰/۴۵	۰/۹۸	۰/۱۸	۳/۳	۸/۰	۹۲
پارسیان	۰/۸۷	۰/۴۶	۱/۵۷	۰/۹۷	۰/۱۷	۹/۷	۴۹/۳	۲۹/۸
سینا	۰/۸۹	۰/۴۱	۲/۰۱	۰/۹۵		۸/۹	۱۳/۳	۵۸/۶

مأخذ: صورت‌های مالی حسابرسی شده بانک‌ها در سال ۱۳۹۲، گزارش «درآمدی بر وضعیت بانک‌های کشور در پایان سال ۱۳۹۲» بانک مرکزی، محاسبات محقق.

۱-۶- نسبت نقدینگی

نسبت‌های نقدینگی توانایی بانک را در واریز بدهی‌های کوتاه‌مدت اندازه‌گیری می‌کند و به روش‌های مختلفی محاسبه می‌شود که در این مطالعه، برای اندازه‌گیری نسبت نقدینگی از نسبت دارایی‌های جاری[1] بر کل دارایی‌ها استفاده شده است.

همان‌گونه که در نمودار شماره ۳ ملاحظه می‌شود، همه بانک‌های مورد بررسی، به جز بانک سپه دارای نسبت نقدینگی بالای ۸۰ درصد هستند. نسبت نقدینگی بانک قرض‌الحسنه رسالت بیش‌ترین مقدار در میان بانک‌های مورد بررسی است (برابر ۹۸). این مسئله نشانگر آن است که بانک قرض‌الحسنه رسالت از نقدینگی مناسبی به‌منظور تسویه بدهی‌های کوتاه‌مدت برخوردار است. بانک قرض‌الحسنه مهر دارای نسبت نقدینگی برابر ۸۵ است. پایین‌تر بودن نسبت نقدینگی در این بانک نسبت به بانک قرض‌الحسنه رسالت، ریشه در بالا بودن حجم دارایی‌های ثابت (به‌دلیل تعدد شعب) در بانک قرض‌الحسنه مهر دارد.

نمودار شماره ۳: وضعیت نسبت دارایی جاری بر کل دارایی‌ها (نسبت نقدینگی) در بانک‌های مورد بررسی در پایان سال ۱۳۹۲

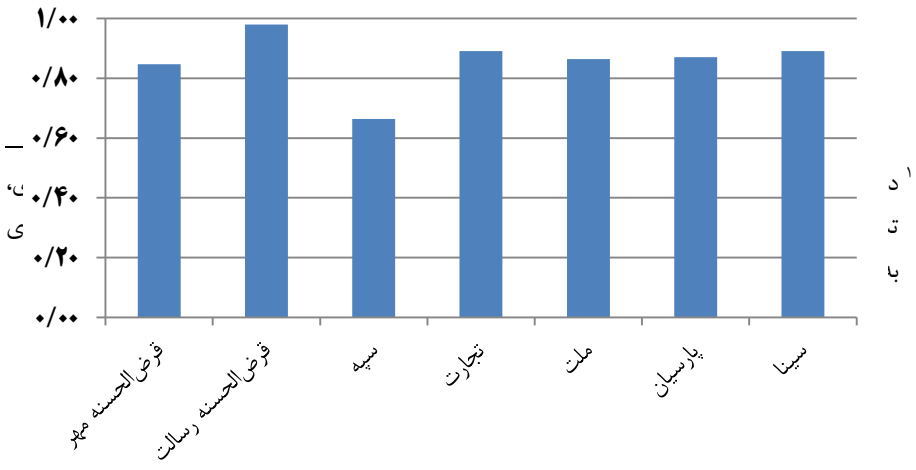

www.SID.ir

Archive of SID

۲-۶- نسبت سودآوری

نسبت‌های سودآوری میزان موفقیت بانک را درکسب سود از طریق درآمدهای مشاع و غیرمشاع مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد. از میان شاخص‌های معرف نسبت سودآوری از نسبت بازده حقوق صاحبان سهام[1] (نسبت سود خالص بر حقوق صاحبان سهام) استفاده شده است. بانک‌های خصوصی پارسیان و سینا با نسبت‌های به‌ترتیب برابر ۴۶ و ۴۱ دارای بیش‌ترین بازده حقوق صاحبان سهام و دو بانک قرض‌الحسنه مهر و رسالت با نسبت‌های برابر ۱۲ و ۱۱- دارای کم‌ترین نسبت بازده حقوق صاحبان سهام در بین بانک‌های مورد بررسی هستند. (نمودار شماره ۴).

آشکار است، با توجه به چارچوب خاص بانک‌های قرض‌الحسنه، سودآوری در این بانک‌ها جزو اهداف بانک محسوب نمی‌شود و از این رو کم بودن نسبت سودآوری در این بانک‌ها نه تنها نشان‌دهنده عملکرد ضعیف آن‌ها نیست، بلکه هرچه این نسبت کم‌تر باشد، نشانگر عملکرد مناسب‌تر بانک در جهت اهداف تشکیل آن است. در واقع از آنجا که بانک قرض‌الحسنه رسالت دارای مسئولیت اجتماعی است، می‌بایست هدف آن در بلند مدت رسیدن به نقطه سر به سر در هزینه و درآمد باشد، لیکن با توجه به اینکه تقریباً یک سال از تأسیس این بانک می‌گذرد، عمدتاً دو علت باعث ایجاد یک جریان منفی در صورت سود و زیان این بانک شده است، یکی وجود هزینه‌های بالای راه‌اندازی و ایجاد زیرساخت‌های لازم برای یکپارچگی و تبدیل شدن به بانک و دیگری ساماندهی و تجمیع صندوق‌های قرض‌الحسنه (که در جدول شماره ۵ ذکر شد) بیش‌تر بار مالی منفی بر دوش این بانک گذاشته‌اند؛ از این رو انتظار این است که به مرور و با رشد منابع و درآمدهای بانک و با ساماندهی کامل این صندوق‌ها، به‌تدریج خود را به نقطه سر به سر مورد هدف برسانند.[2] لذا مدیریت مالی این بانک باید به‌گونه‌ای صورت گیرد که بانک به مرز زیان‌دهی

[1] ROE:Return on Equity

[2] صورتجلسه با مدیرعامل بانک قرض‌الحسنه رسالت در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در مورخه ۹۳/۱۱/۲۸.

www.SID.ir

Archive of SID

نرسد. همچنین بانک قرض‌الحسنه مهر باید با کاهش کارمزد دریافتی و همچنین اصلاح روش درآمدزایی (کاهش سرمایه‌گذاری در اوراق مشارکت و افزایش وام پرداختی)، نسبت به کاهش سود خالص خود اقدام کند.

با تحلیل صورت‌های مالی دو بانک قرض‌الحسنه می‌توان دریافت، درآمد عمده بانک قرض‌الحسنه مهر ایران از طریق اوراق مشارکت تأمین شده است، لیکن سهم عمده‌ای از درآمد بانک قرض‌الحسنه رسالت از طریق کارمزد وام اعطایی حاصل شده است.[۱] بنابراین فعالیت اصلی بانک قرض‌الحسنه رسالت در اعطای وام قرض‌الحسنه متمرکز است ولی عمده درآمد بانک قرض‌الحسنه مهر در تأمین مالی از طرق غیر از قرض‌الحسنه حاصل شده است. بالا بودن نسبت سودآوری در بانک قرض‌الحسنه مهر در مقایسه با بانک قرض‌الحسنه رسالت، به‌دلیل بالا بودن سود اوراق مشارکت در این بانک بوده است.

نمودار شماره ۴: وضعیت بازده حقوق صاحبان سهام (نسبت سودآوری) در بانک‌های مورد بررسی در پایان سال ۱۳۹۲

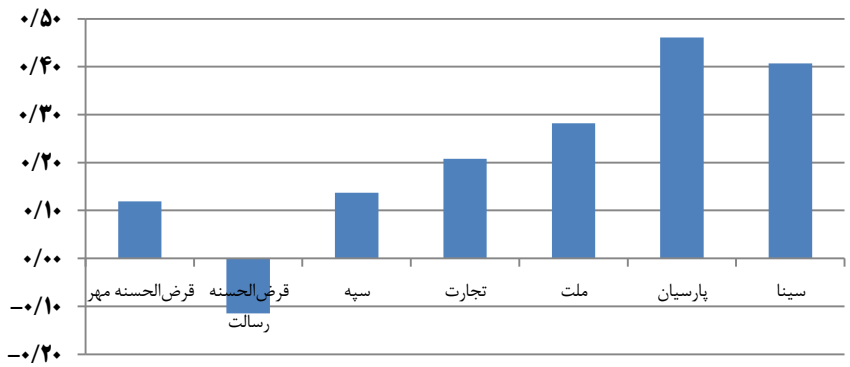

[۱] با توجه به صورت‌های سود و زیان بانک‌های قرض‌الحسنه در سال ۱۳۹۲ معادل ۶۵ درصد درآمد بانک مهر از سود ناشی از اوراق مشارکت تأمین شده است در حالی که ۷۶ درصد درآمد بانک قرض‌الحسنه رسالت از کارمزد دریافتی از وام اعطایی بوده است.

www.SID.ir

Archive of SID

۳-۶- نسبت کارآیی

نسبت‌های کارایی درجه کارایی شرکت را در استفاده مؤثر از منابع تعیین می‌کند. شاخص‌های ارزیابی نسبت کارایی در بانک عبارت‌اند از[۱]: دوره وصول مطالبات (گردش مطالبات تقسیم بر ۳۶۵)، رشد سود پیش از کسر مالیات نسبت به سال گذشته، رشد سود عملیاتی نسبت به سال گذشته و نسبت سود بر جمع هزینه‌ها.

در این مطالعه برای اندازه‌گیری نسبت کارایی از نسبت سود خالص بر جمع هزینه‌ها استفاده شده است. بانک‌های سینا، پارسیان و قرض‌الحسنه مهر به‌ترتیب با ۰۱/۲، ۵۷/۱ و ۳۱/۱ دارای بیش‌ترین نسبت کارایی و بانک قرض‌الحسنه رسالت با نسبت کارایی برابر (۰۵/۰-) دارای کم‌ترین نسبت در بین بانک‌های مورد بررسی هستند (نمودار شماره ۵). با توجه به اهداف تشکیل بانک‌های قرض‌الحسنه، باید توجه داشت که بالا بودن این نسبت در بانک‌های قرض‌الحسنه لزوماً به‌معنای عملکرد بهتر بانک نیست. دلیل بالا بودن این نسبت در بانک قرض‌الحسنه مهر، درآمد ناشی از اوراق مشارکت (اموری خارج از وظیفه اصلی بانک قرض‌الحسنه) است. همچنین باید توجه داشت که این نسبت، حتی برای بانک‌های قرض‌الحسنه نباید منفی باشد که از این جهت، بانک قرض‌الحسنه رسالت عملکردی پایین‌تر از حد مطلوب داشته است.

نمودار شماره ۵: وضعیت نسبت سود خالص بر جمع هزینه‌ها (نسبت کارایی) در بانک‌های مورد بررسی در پایان سال ۱۳۹۲

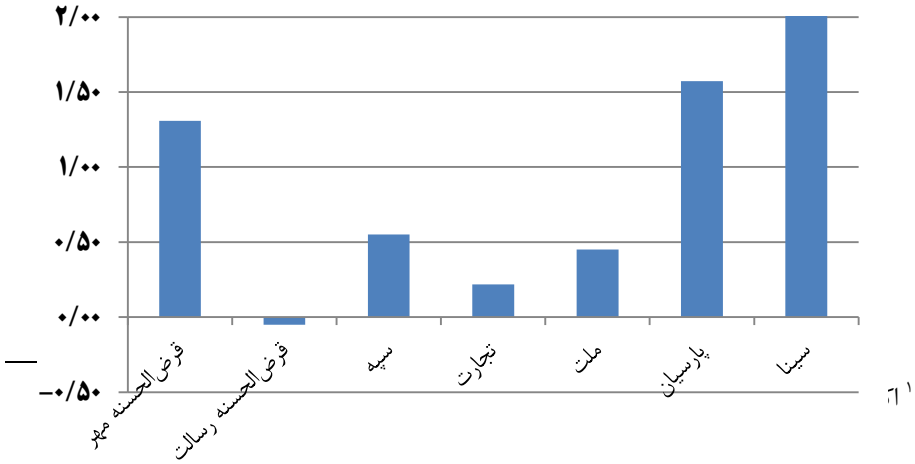

www.SID.ir

Archive of SID

۴-۶- نسبت اهرمی

نسبت‌های اهرمی، توانایی و میزان تأمین نیازهای مالی بانک را از طریق ایجاد بدهی نشان می‌دهد. در واقع این نسبت بیانگر این است که بانک تا چه حد نیازهای مالی خود را از منابع دیگران تأمین کرده است. یکی از پرکاربردترین نسبت‌های اهرمی، نسبت بدهی (نسبت کل بدهی بر کل‌دارایی) است که در این بخش مورد بررسی قرار می‌گیرد. شایان ذکر است که نسبت کفایت سرمایه نیز به نوعی بیانگر نسبت اهرمی بانک (از نظر ریسک دارایی‌ها) است که به‌طور مستقل مورد بررسی قرار می‌گیرد. بالا بودن نسبت بدهی، به‌معنای افزایش ریسک بانک است و پایین بودن آن نیز بیانگر عدم استفاده کارا از منابع مالی سهامداران و یا عدم موفقیت بانک در جذب سپرده است.[۱]

بانک قرض‌الحسنه رسالت با نسبت اهرمی برابر ۹۹ بیش‌ترین نسبت بدهی بر دارایی را دارد، زیرا حقوق صاحبان سهام در این بانک‌ها در مقایسه با مجموع سپرده‌ها بسیار پایین است. با توجه به نمودار شماره ۶ بانک قرض‌الحسنه مهر با نسبت بدهی به دارایی معادل (۶)، دارای کم‌ترین نسبت اهرمی در میان بانک‌های مورد بررسی است که به‌نظر می‌رسد ریشه در بالا بودن سرمایه این بانک (به‌دلیل سرمایه اولیه بالا و سهامداری بانک‌های دولتی در این بانک) دارد.

نمودار شماره ۶: وضعیت نسبت کل بدهی بر کل دارایی (نسبت بدهی) در بانک‌های مورد بررسی در پایان سال ۱۳۹۲

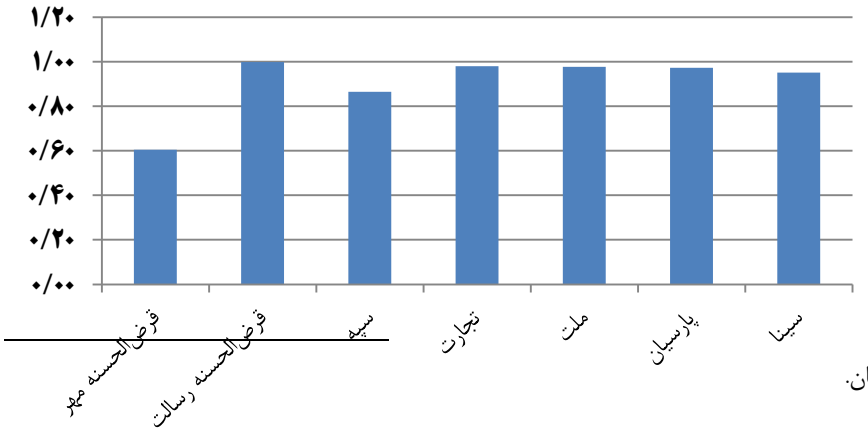

[۱] همان.

www.SID.ir

Archive of SID

۵-۶- نسبت وام به سپرده‌های قرض‌الحسنه

در این نسبت، سهمی از سپرده‌های بانک که به وام اختصاص یافته مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. اگر این نسبت بالاتر از میانگین موجود در نظام بانکی باشد، بیانگر این است که بانک در اعطای اعتبارات در قالب عقود قرض‌الحسنه، مبادله‌ای و مشارکتی عملکرد مناسب‌تری داشته است. از سوی دیگر پایین بودن این نسبت در مقایسه با میانگین نظام بانکی نیز بیانگر این است که بانک در اعطای اعتبارات فعال نبوده و در واقع به وظیفه واسطه‌گری وجوه به‌درستی عمل نکرده است.

در سال ۱۳۹۲، در میان بانک‌های مورد بررسی بانک‌های قرض‌الحسنه رسالت و مهر به‌ترتیب با نسبت ۹۹/۰ و ۸۷/۰ بیش‌ترین نسبت از منابع قرض‌الحسنه خود را به وام قرض‌الحسنه اختصاص داده‌اند. با توجه به الزام قانونی تخصیص منابع قرض‌الحسنه به وام قرض‌الحسنه، عملکرد بانک‌های قرض‌الحسنه در این خصوص به روشنی بهتر از سایر بانک‌ها بوده است. باید توجه داشت که با توجه به نرخ ذخیره قانونی سپرده‌های قرض‌الحسنه (که معادل ۱۰ درصد تعیین شده است) و لزوم وجود ذخیره احتیاطی در بانک‌ها، انتظار می‌رود که نسبت وام به تسهیلات در بانک‌های قرض‌الحسنه بیش از ۹۰ درصد نباشد، لیکن مشاهده می‌شود که بانک قرض‌الحسنه رسالت از این حد عدول کرده است. البته بالا بودن این نسبت در بانک قرض‌الحسنه رسالت، ریشه در ادغام صندوق‌های قرض‌الحسنه ناکارآمد در این بانک دارد که تحت نظارت بانک مرکزی صورت گرفته است.

www.SID.ir

Archive of SID

نمودار شماره ۷: وضعیت نسبت وام به سپرده‌های قرض‌الحسنه در بانک‌های مورد بررسی در پایان سال ۱۳۹۲

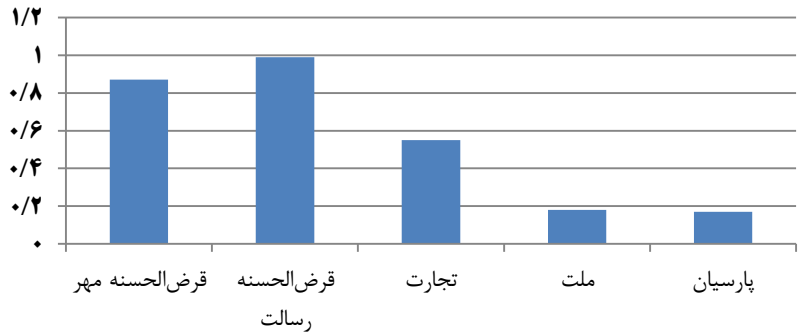

۶-۶- نسبت کفایت سرمایه

نسبت کفایت سرمایه یکی از نسبت‌های سنجش سلامت عملکرد و ثبات مالی بانک‌هاست. به‌طور کلی بانک‌ها باید سرمایه کافی برای پوشش دادن ریسک ناشی از فعالیت‌های خود را داشته و مراقب باشند که آسیب‌های وارده به سپرده‌گذاران منتقل نشود. برای دستیابی به این هدف، بانک‌ها باید از حداقل میزان سرمایه مطلوب برای پوشش ریسک‌های عملیاتی خود برخوردار باشند.[۱] نسبت کفایت سرمایه بانک از تقسیم سرمایه پایه بانک بر دارایی‌های موزون شده به ریسک به‌دست می‌آید. براساس مقررات بانک مرکزی، این نسبت در بانک‌ها باید حداقل ۸ درصد باشد.[۲]

نمودار شماره ۸: وضعیت نسبت کفایت سرمایه در بانک‌های مورد بررسی در پایان سال ۱۳۹۲

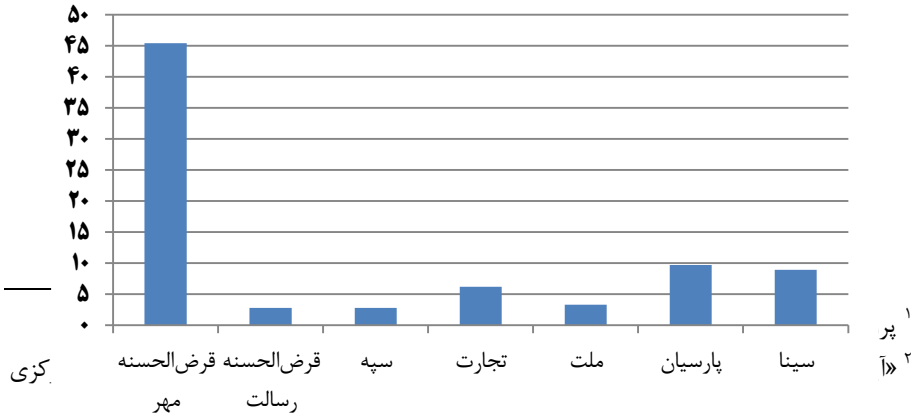

www.SID.ir

Archive of SID

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود در بین بانک‌های مورد بررسی، نسبت کفایت سرمایه برای بانک قرض‌الحسنه مهر بیش‌ترین و برای بانک قرض‌الحسنه رسالت در کم‌ترین مقدار است. این نسبت در بانک‌های قرض‌الحسنه مهر ایران و رسالت در پایان سال ۱۳۹۲ به‌ترتیب ۴/۴۵ و ۷۶/۲ درصد بوده است، در حالی‌که بانک مرکزی حداقل نسبت کفایت سرمایه را ۸ درصد اعلام کرده است. بالا بودن این نسبت در بانک قرض‌الحسنه مهر ایران، از یک‌سو به‌دلیل سرمایه اولیه بالا و از سوی دیگر حجم زیاد دارایی‌های با ریسک پایین این بانک است (بخش چشمگیری از دارایی‌های بانک قرض‌الحسنه مهر ایران به خرید اوراق مشارکت دولت اختصاص یافته است). کم بودن این نسبت برای بانک قرض‌الحسنه رسالت نیز از یک‌سو ناشی از سرمایه اولیه پایین این بانک و از سوی دیگر حجم زیاد وام‌های اعطایی این بانک بوده است. البته نسبت کفایت سرمایه در بانک قرض‌الحسنه رسالت، مشابه بانک‌های دیگری مانند سپه (با نسبت کفایت سرمایه ۸/۲) و ملت (با نسبت کفایت سرمایه ۳/۳) بوده است که باید با برنامه‌ریزی بهتر بهبود یابد.

۷-۶- نسبت دارایی‌های ثابت

در تاریخ ۱۳۸۹/۱۰/۲۰ شورای پول و اعتبار «مانده خالص‌دارایی‌های ثابت به علاوه وثیقه‌های تملیکی به حقوق صاحبان سهام پس از کسر سود انباشته و سود قطعی نشده» را به‌میزان هفتاد درصد مقرر کرد و سپس آن شورا مقرره یاد شده را بدین شرح اصلاح کرد که «نسبت مانده خالص دارایی های ثابت به حقوق صاحبان سهام پس از کسر سود انباشته و سود قطعی نشده» از هفتاد درصد به سی درصد کاهش می‌یابد[1]. دلیل این مقرره بر این مبنا بود که جهت ایفای هر چه مؤثرتر و کاراتر رسالت بانک‌ها یعنی واسطه‌گری وجوه، بایستی مؤسسه اعتباری منابع مالی لازم برای خرید دارایی‌های ثابت برای راه‌اندازی و ادامه فعالیت را تنها از محل منابع مالکان تأمین کنند و منابع سپرده‌گذاران را در این فرآیند دخیل نکنند.

[1] گزارش «درآمدی بر وضعیت بانک‌های کشور در پایان سال ۱۳۹۲» بانک مرکزی

www.SID.ir

Archive of SID

نمودار شماره ۹: نسبت‌دارایی‌های ثابت به حقوق صاحبان سهام در بانک‌های مورد بررسی در پایان سال ۱۳۹۲

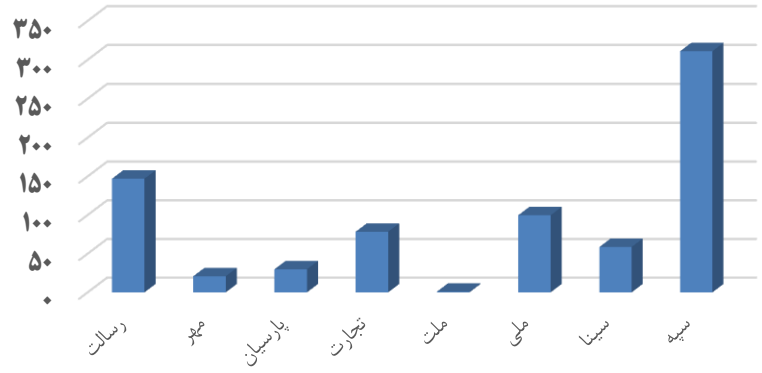

براساس نمودار فوق، نسبت‌دارایی‌های ثابت به حقوق صاحبان سهام در بانک‌های سپه و قرض‌الحسنه رسالت بالاترین مقدار و در بانک‌های قرض‌الحسنه مهر و ملت در پایین‌ترین حد خود بوده است. بانک قرض‌الحسنه رسالت و مهر ایران، به‌ترتیب دارای نسبت دارایی های ثابت به حقوق صاحبان سهام ۸/۲۰ و ۱۴۷ درصد بوده‌اند، در حالی که حد مجاز برای این نسبت، ۳۰درصد است. بالا بودن این نسبت در بانک قرض‌الحسنه رسالت از یک سو ناشی از سرمایه اولیه پایین این بانک و از سوی دیگر به‌دلیل ادغام صندوق‌های قرض‌الحسنه در این بانک (به‌همراه کلیه دارایی‌های ثابت پیشین خود) بوده است. پایین بودن این نسبت در بانک قرض‌الحسنه مهر ایران نیز ریشه در سرمایه اولیه بالای این بانک دارد.

۸-۶- نسبت مطالبات غیرجاری

مطالبات غیرجاری معضلی است که طی سال‌های اخیر گریبان‌گیر نظام بانکی کشور بوده است. با توجه به گزارش‌های بانک مرکزی، وضعیت بانک‌های قرض‌الحسنه درباره مطالبات غیرجاری به مراتب بهتر از سایر بانک‌ها بوده است. همان‌گونه که نمودار شماره ۶ نشان می‌دهد، از میان بانک‌های مورد بررسی، بانک‌های پارسیان و تجارت دارای بیش‌ترین و بانک‌های قرض‌الحسنه مهر و رسالت دارای کم‌ترین نسبت مطالبات غیرجاری هستند. این

www.SID.ir

Archive of SID

امر نشان می‌دهد وام قرض‌الحسنه اعطایی این دو بانک، دارایی ریسک نکول بسیار پایین است. ارزشی بودن سپرده و وام قرض‌الحسنه و نیز پایین بودن میزان این نوع وام نسبت به سایر تسهیلات تجاری از دلایل اصلی پایین بودن معوقات این بانک‌ها عنوان شده است.[۱] می‌توان زمان آغاز به فعالیت و جوان بودن این بانک‌ها را نیز دلیل دیگر مطالبات غیرجاری اندک بانک‌های قرض‌الحسنه دانست.

این نسبت در پایان سال ۱۳۹۲ برای بانک قرض الحسنه رسالت ۱۳/۲درصد و برای بانک قرض الحسنه مهر ایران ۸/۰ درصد بوده است. هر چند هر دو بانک مذکور عملکرد مناسبی در این زمینه داشته‌اند، مقایسه این نسبت نشان می‌دهد عملکرد بانک قرض‌الحسنه مهر ایران در اعتبارسنجی مشتریان و وصول مطالبات مناسب‌تر بوده است (این برتری در ازای اعمال شرایط دشوارتر در اعطای وام قرض‌الحسنه به‌دست آمده است).

نمودار شماره ۱۰: وضعیت نسبت مطالبات غیرجاری در بانک‌های مورد بررسی در سال ۱۳۹۲

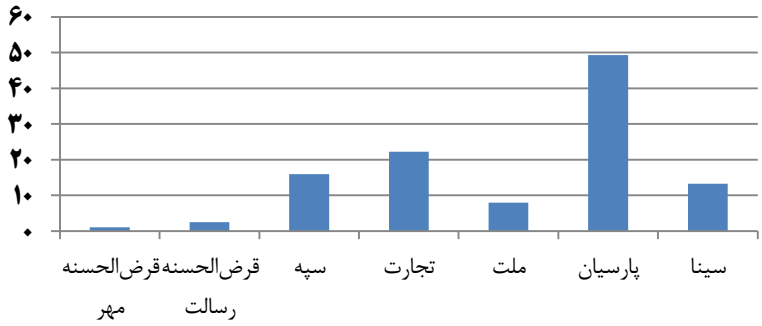

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

اول- به منظور تخصصی کردن و گسترش دامنه فعالیت سنت پسندیده قرض‌الحسنه در کشور، دو بانک قرض‌الحسنه مهر ایران (با مالکیت دولتی) و قرض‌الحسنه رسالت (با مالکیت غیردولتی) تأسیس شده‌اند. این بانک‌ها انحصاراً در قالب عقد قرض‌الحسنه به

[۱] نشست خبری دکتر غلامرضا مصطفی پور مدیرعامل بانک قرض‌الحسنه مهر ایران در محل وزارت اقتصاد و دارایی

www.SID.ir

Archive of SID

صورت حساب پس‌انداز و حساب‌جاری تجهیز منابع می‌کنند و برخلاف سایر بانک‌ها، افتتاح هر نوع حساب سپرده سرمایه‌گذاری و اعطای سود به سپرده‌ها در بانک‌های قرض‌الحسنه ممنوع است. با توجه به گذشت چندین سال از تأسیس این بانک‌ها، ارزیابی عملکرد آن‌ها ضروری است.

دوم- هدف بانک‌های قرض‌الحسنه، اعطای وام خرد به قشرهای نیازمند و سطوح پایین درآمدی جامعه است. این بانک‌ها برای پوشش هزینه‌های خود ناگزیر از دریافت کارمزد هستند. تجربه بانک قرض‌الحسنه رسالت نشان می‌دهد که ممکن است درآمد حاصل از کارمزدهای اخذ شده، کفاف هزینه‌های بانک را ندهد و از این رو بانک زیانده شود یا مانند بانک قرض‌الحسنه مهر ایران، به‌سمت سرمایه‌گذاری در اوراق مشارکت یا افزایش نرخ کارمزدها روی می‌آورد. به‌منظور حل این مشکل، رعایت حد متعادلی از کارمزدها لازم است تا بانک‌های قرض‌الحسنه به‌منظور تضمین سودآوری خود، به‌سمت سرمایه‌گذاری در اوراق مشارکت که فعالیت اصلی آن‌ها محسوب نمی‌شود، سوق نیابند.

سوم- بررسی صورت‌های مالی بانک‌های قرض‌الحسنه نشان می‌دهد این بانک‌ها مناسب‌ترین عملکرد را درخصوص واسطه‌گری وجوه در نظام بانکی داشته و حداقل انحراف را در شاخص‌هایی مانند مطالبات غیرجاری و نسبت وام به سپرده‌ها داشته‌اند. بر این اساس حمایت از توسعه فعالیت این بانک‌ها از طریق تجمیع صندوق‌های قرض‌الحسنه کنونی در بانک‌های قرض‌الحسنه و اعمال برخی اصلاحات در بسترهای حقوقی (ساختار شرکتی) این بانک‌ها از راهبردهای مفید و ضروری به‌منظور ساماندهی و افزایش کارایی بازار پول در کشور است.

چهارم- شعب بانک قرض‌الحسنه مهر به‌صورت تقریبی دو برابر بانک قرض‌الحسنه رسالت و سرمایه اولیه این بانک قریب به ۳۰ برابر بانک قرض‌الحسنه رسالت است. با این وجود، بانک قرض‌الحسنه رسالت در مقایسه با بانک قرض‌الحسنه مهر در جذب منابع قرض‌الحسنه موفق‌تر عمل کرده است. البته یکی از علل عملکرد بهتر بانک قرض‌الحسنه رسالت در جذب منابع را می‌توان در سابقه فعالیت این بانک به‌عنوان صندوق قرض‌الحسنه و نیز ادغام سایر صندوق‌های قرض‌الحسنه در آن

www.SID.ir

Archive of SID

دانست. توضیح آنکه صندوق‌های قرض‌الحسنه از یک سو به‌دلیل امکان جذب سپرده منحصراً از طریق حساب‌های پس‌انداز و از سوی دیگر به‌دلیل پرداخت تسهیلات تعهدی (پرداخت تسهیلات منوط به سپرده گذاری)، موفق به جذب مقدار زیادی سپرده پس‌انداز شده‌اند. ادغام این صندوق‌ها در بانک قرض‌الحسنه رسالت، موجب شده است تا عملکرد این بانک در جذب سپرده مناسب باشد.

پنجم- نسبت وام به سپرده‌های قرض‌الحسنه در پایان سال ۱۳۹۲، در بانک قرض‌الحسنه رسالت ۹۹ و در بانک قرض‌الحسنه مهر ۸۷ بوده است. باید توجه داشت که با توجه به نرخ ذخیره قانونی سپرده‌های قرض‌الحسنه (که معادل ۱۰درصد تعیین شده است) و لزوم وجود ذخیره احتیاطی در بانک‌ها، انتظار می‌رود که نسبت وام به تسهیلات در بانک‌های قرض‌الحسنه بیش از ۹۰درصد نباشد، لیکن مشاهده می‌شود که بانک قرض‌الحسنه رسالت از این حد عدول کرده است. البته بالا بودن این نسبت در بانک قرض‌الحسنه رسالت، ریشه در ادغام صندوق‌های قرض الحسنه ناکارآمد در این بانک دارد و تحت نظارت بانک مرکزی صورت گرفته است.

ششم- با توجه به صورت‌های سود و زیان بانک‌های قرض‌الحسنه، ۷۵ درصد درآمد بان‌ک قرض‌الحسنه مهر از سود ناشی اوراق مشارکت تأمین شده است در حالی که ۶۲ درصد درآمد بانک قرض‌الحسنه رسالت از کارمزد دریافتی از وام‌های اعطایی بوده است. این بدان معناست که درآمد عمده بانک قرض‌الحسنه مهر ایران از طریق اوراق مشارکت تأمین شده است، لیکن سهم عمده‌ای از درآمد بانک قرض‌الحسنه رسالت از طریق کارمزد وام‌های اعطایی حاصل شده است. بنابراین فعالیت اصلی بانک قرض‌الحسنه رسالت در اعطای وام قرض‌الحسنه متمرکز است ولی عمده درآمد بانک قرض‌الحسنه مهر در تأمین مالی از طرق غیر از قرض‌الحسنه حاصل شده است. هر چند بانک قرض‌الحسنه رسالت از نظر ایفای نقش اصلی خود در پرداختن به امر قرض‌الحسنه و واسطه‌گری وجوه، موفق‌تر از بانک قرض‌الحسنه مهر عمل کرده است، لیکن این بانک به دلیل تکیه کامل بر کارمزد خدمات، در سال ۱۳۹۲ زیانده شده است.

هفتم- بانک قرض الحسنه رسالت به‌دلیل نوپا بودن، تعداد شعبه‌های محدود، در اختیار

www.SID.ir

Archive of SID

قرار گرفتن صندوق‌های قرض‌الحسنه زیانده و کارمزد پایین، در سال ۱۳۹۲ دچار زیاندهی شده است. بنابراین با مدیریت هزینه و گسترش شعبه‌ها و یا افزایش کارمزد، انتظار می‌رود بانک به سوددهی برسد. زیاندهی بانک دو دلیل داشته است: یکی وجود هزینه‌های بالای راه‌اندازی و ایجاد زیرساخت‌های لازم برای یکپارچگی و تبدیل شدن به بانک و دیگری ساماندهی و تجمیع صندوق‌های قرض‌الحسنه که بیش‌تر بار مالی منفی بر دوش این بانک گذاشته‌اند؛ ولی پیش‌بینی بانک بر این مبناست که مرور و با رشد منابع و درآمدهای بانک و با ساماندهی کامل صندوق‌های قرض‌الحسنه به‌تدریج بانک خود را به نقطه سر به سر برساند.

هشتم- نسبت مطالبات غیرجاری در بانک‌های قرض‌الحسنه در مقایسه با سایر بانک‌ها و نیز در مقایسه با متوسط شبکه بانکی (حدود ۱۴درصد) بسیار مطلوب است. این نسبت در پایان سال ۱۳۹۲ برای بانک قرض‌الحسنه رسالت ۱۳/۲درصد و برای بانک قرض‌الحسنه مهر ایران ۸/۰درصد بوده است. هر چند هر دو بانک مذکور عملکرد مناسبی در این زمینه داشته‌اند، مقایسه این نسبت نشان می‌دهد عملکرد بانک قرض‌الحسنه مهر ایران در اعتبارسنجی مشتریان و وصول مطالبات مناسب‌تر بوده است (این برتری در ازای اعمال شرایط دشوارتر در اعطای وام قرض‌الحسنه به‌دست آمده است).

نهم- نسبت کفایت سرمایه در بانک‌های قرض‌الحسنه مهر ایران و رسالت در پایان سال ۱۳۹۲ به‌ترتیب ۴/۴۵ و ۷۶/۲ درصد بوده است، در حالی‌که بانک مرکزی حداقل نسبت کفایت سرمایه را ۸درصد اعلام کرده است. بالا بودن این نسبت در بانک قرض‌الحسنه مهر ایران، از یک‌سو به‌دلیل سرمایه اولیه بالا و از سوی دیگر حجم زیاد دارایی‌های با ریسک پایین این بانک بوده است (بخش درخور توجهی از دارایی‌های بانک قرض‌الحسنه مهر ایران به خرید اوراق مشارکت دولت اختصاص یافته است). کم بودن این نسبت برای بانک قرض‌الحسنه رسالت نیز از یک سو ناشی از سرمایه اولیه پایین این بانک و از سوی دیگر حجم زیاد وام‌های اعطایی این بانک بوده است.

دهم- بانک قرض‌الحسنه رسالت و مهر ایران، به‌ترتیب دارای نسبت دارایی‌های ثابت به حقوق صاحبان سهام ۸/۲۰ و ۱۴۷ درصد بوده‌اند، در حالی که حد مجاز برای این نسبت،

www.SID.ir

Archive of SID

۳۰درصد است. بالا بودن این نسبت در بانک قرض‌الحسنه رسالت از یک سو ناشی از سرمایه اولیه پایین این بانک و از سوی دیگر به‌دلیل ادغام صندوق‌های قرض‌الحسنه در این بانک (به‌همراه کلیه دارایی‌های ثابت پیشین خود) بوده است. پایین بودن این نسبت در بانک قرض‌الحسنه مهر ایران نیز ریشه در سرمایه اولیه بالای این بانک دارد.

یازدهم- با توجه به اهداف تشکیل بانک‌های قرض‌الحسنه و مسئولیت اجتماعی آن‌ها، ساختار حقوقی کنونی برای تشکیل بانک، که منحصر به ساختار شرکت سهامی است، ساختار بهینه و مطلوبی نیست و محدودیت‌های متعددی را برای مدیران بانک‌های قرض‌الحسنه به‌وجود می‌آورد. البته اصلاح این امر در گرو تدوین و تصویب قوانین، مقررات، اساسنامه‌ها و دستورالعمل‌های خاص برای این بانک‌ها با ارائه لایحه از سوی بانک مرکزی است.

www.SID.ir

Archive of SID

کتاب‌نامه

الف. فارسی

اکبری، فضل‌اله (۱۳۸۵): ***تجزیه و تحلیل صورت‌های مالی (چاپ نهم)***، انتشارات سازمان حسابرسی، چاپ فروردین‌ماه.

بسته سیاستی – نظارتی بانک مرکزی در سال ۱۳۸۷ و ۱۳۹۰.

دستورالعمل اجرایی قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) مصوب سال ۱۳۶۳.

دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر شرکت‌های تعاونی اعتبار مصوب شورای پول و اعتبار در تاریخ ۱۳۸۶/۶/۳.

دستورالعمل اجرائی تأسیس، فعالیت و نظارت بر صندوق‌های قرض‌الحسنه مصوب شورای پول و اعتبار در تاریخ ۱۳۸۸/۵/۲۰.

«دستورالعمل تأسیس و فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه و نظارت بر آنها» مصوب هیئت وزیران در تاریخ ۱۳۸۶/۱۲/۲۶

دستورالعمل اعطای جوایز به سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز (ریالی- ارزی) مصوب شورای پول و اعتبار در تاریخ ۱۳۹۰/۲/۲۷.

حبیبیان نقیبی، مجید (۱۳۹۲). ***قرض‌الحسنه و راهبردهای توسعه اقتصادی***، فصلنامه نامه مفید، شماره ۳۱.

www.SID.ir

Archive of SID

حسن زاده، علی. و میهن دخت کـاظمی (۱۳۸۳): ***صندوق‌های قرض‌الحسـنه ارزیـابی کارکرد در بازار پول و اعتبار کشور مجله اقتصاد اسلامی***، سال چهارم.

جعفری سرشـت، داوود (۱۳۸۵):***اثر تعاونی‌های اعتبار و صندوق‌های قرض‌الحسنه بر اقتصـاد ایران***، روزنامه سرمایه، شماره ۱۶۷، چهاردهم اردیبهشت ماه.

قوانین برنامه پنج‌ساله توسعه جمهوری اسلامی ایران

قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) مصوب شهریور ماه سال ۱۳۶۲.

مقررات مربوط به صدور مجوز و نحوه فعالیت صندوق‌های قرض‌الحسنه مصوب شـورای پـول و اعتبار در تاریخ ۱۳۸۳/۴/۲۷.

مقررات تأسیس و نحوه فعالیت مؤسسات اعتباری غیربانکی مصوب شـورای پـول و اعتبـار در تاریخ ۱۳۷۳/۱۰/۳.

ضیاءآبادی، سید محمد (۱۳۸۶): ***صفیر هدایت (تفسیر آیات ۹ تا ۱۱ سـوره منـافقون)***، بنیاد امور خیریه الزهراء.

عزیزنژاد، صمد و حسن حیدری (۱۳۸۳): ***اظهارنظر کارشناسی دربـاره طـرح: «نحـوه تأسیس و اداره صندوقهای قرض الحسنه» (نظرات کارشناسان، نهادها و مؤسسـات)***، دفتر مطالعات اقتصادی و حقوقی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

عزیزنژاد، صمد و حسن حیدری (۱۳۸۷): ***تحلیلی بر تأسیس بانک قرض‌الحسنه مهر ایـران و پیش‌نویس طرح ادغام بانک‌ها***، دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی.

www.SID.ir

Archive of SID

عزیزنژاد، صمد (۱۳۸۶): ***تحلیلی بر تأسیس بانک قرض‌الحسنه در ایران***، مرکز پـژوهش و اسناد ریاست جمهوری، سال اول، شماره چهارم.

علوی منش، سید محسن (۱۳۹۱): ***بررسی قرض‌الحسنه در ایران (با تأکیـد بـر وام رفـع احتیاجات ضروری کارکنان بانک‌ها) مرکز پژوهش‌های مجلـس شـورای اسـلامی***، دفتـر مطالعات اقتصادی، بهمن ماه.

موسویان، عباس (۱۳۸۳): ***طرحی برای ساماندهی صندوق‌های قرض‌الحسنه***، مجله اقتصاد اسلامی، سال چهارم.

کریس. جی. بارلتروپ و دایانا مک نـافتن (۱۳۷۷): ***تفسیر گزارش‌هـا و صـورت‌هـای مـالی بانک‌ها***، ترجمه اداره سازمان‌ها و مطالعات بین‌المللی بانک مرکزی جمهوری اسـلامی ایـران، چاپ دوم.

گزارش مجمع عمومی عادی سالانه بانک قرض‌الحسنه رسالت در تاریخ ۹۲/۴/۳۱.

گزارش حسابرس مستقل و بازرس قـانونی و صـورت‌هـای مـالی ۳۰ اسـفند ۱۳۹۱ بانـک‌هـای قرض‌الحسنه رسالت، قرض‌الحسنه مهر ایران، ملت، تجارت، پارسیان، سینا و سپه.
گزارش عملکرد بانک قرض‌الحسنه مهر ایران، اداره سازمان و تحقیقات، اسفند ماه ۱۳۹۲.

گزارش عملکرد بانک قرض‌الحسنه رسالت، اداره سازمان و تحقیقات، شهریور ماه ۱۳۹۲.

گزارش دکتر غلامرضا مصطفی پور، مدیر عامل بانک قرض‌الحسنه مهـر ایـران در وزارت امور اقتصاد و دارایی در تاریخ ۱۳۹۱/۱۱/۷.

مصاحبه با کوروش پرویزیان، عضو شورای پول و اعتبار، روزنامه دنیای اقتصاد، ۱۳۹۱/۴/۲۶.

www.SID.ir

Archive of SID

گزارش درآمدی بر وضعیت بانک‌های کشور در پایان سال ۱۳۹۲، معاونت نظارتی بانـک مرکزی، تیر ماه.

وب سایت رسمی بانک قرض‌الحسنه مهر ایران. به نشانی www.qmb.ir.

وب سایت رسمی بانک قرض‌الحسنه رسالت. به نشانی www.rqbank.ir.

وب سایت رسمی سازمان اقتصاد اسلامی به نشانی www.seei.ir .

www.SID.ir

کارگاه‌های آموزشی مرکز اطلاعات علمی

آموزش نرم‌افزار Word برای پژوهشگران

روش تحقیق کمی

آموزش مهارت‌های کاربردی در تدوین و چاپ مقالات ISI